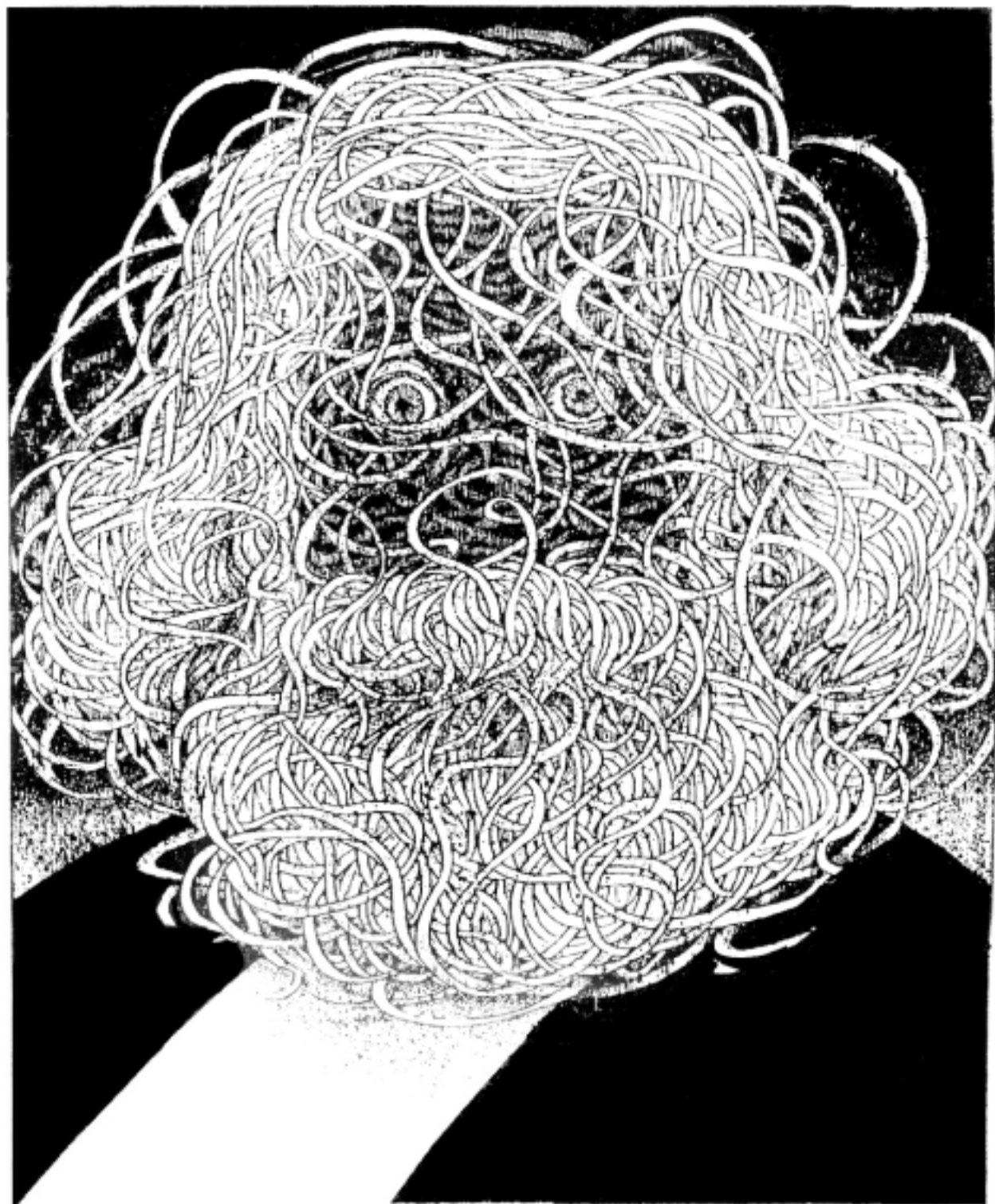

FORDULAT

TÁRSADALOMELMÉLETI KOLLEGIUM

1981-1991 vagy 1981- ?

Az évfordulók arra jók, hogy onnan az ember visszatekintve a múltba értékelje azt, a jövőre vonatkozóan pedig különféle nagyravágyó terveket kovácsoljon, amelyekről úgyis tudja, hogy nem fognak teljesülni. Hiszen a csak az évfordulókhoz kötődő, s nem a mindennapok forgatagában folyamatosan végzett számvetések "ünnepélyessége" eleve tartalmazza a megvalósítás alóli felmentést. Ilyenkor azonban mód van arra is, hogy egy kicsit lazítva a hétköznapiok feszítettségén több időt szenteljünk magunkra és egymásra.

Persze ennek a kis írásnak nem az a célja, hogy az ünnepekkel és évfordulókkal kapcsolatos gondolataimat közzé tegyem, hanem az, hogy felhívjam a becses figyelmeteket, miszerint is a TEK, – csupa nagybetűvel –, az idén tölti be 10. életévét.

Mindenki felszólíttatik tehát, hogy méltóképp lobogózza fel kívül s belül magamagát, és tegye meg a szükséges előkészületeket annak érdekében, hogy tavasszal testben és lélekben megújulva, a saját múltunkkal feltöltődve, újult erővel vághassunk neki az alagút végének (immár a másiknak) közös megkereséséhez. (Reméljük, addig nem jön a vonat!) Az évfordulóhoz igyekszünk megidézni a régmúlt idők szellemeit, akik az elmúlt tíz évben áldásos (vagy éppen nem az) kísértésükkel maradandót alkottak a kóli testi és lelki épülésére. Egy jubileumi évkönyv kiadását tervezzük, amelyben a kollégium múltjával kapcsolatos minél több információt, adatot és ténnyt szeretnénk összegyűjteni, hogy mi is megtegyük a szájról-szájra terjedés felől az írásbeliség irányába mutató, minden kétséget kizáróan jelentős civilizációs lépést. Ehhez kapcsolódban tervezzük a TEK-hetet is megszervezni, ahol is mód nyílna arra, hogy beszélgetések, előadások és még számtalan más formában első kézből tudjunk meg egy s mást saját magunkról. Ezek hát a "hivatalos" elképzelések.

Ennek a jubileumi visszatekintésnek kétféle kimenete lehetséges, s hogy melyik válik végül is valóssá, az rajtunk múlik.

Az egyik változatban, ez az egész, méltó (?) megemlékezés lesz egy tízéves mozgalom sírjánál, egy olyan mozgaloménál, amelynek jobbára csak múltja van, s jövője a csendes döglődés, ha fizikailag bírja is még egy darabig.

A másik változatban, sikerül végre a múltunkból erőt merítve azt az egyszerű eldöntendő kérdést megválaszolnunk, hogy szükségünk van-e még vajh erre a kollégiumra, s amennyiben a válaszuk igenlő, jöhet az ennél egy fokkal bonyolultabb probléma eldöntése, hogy minek. Az elmúlt időszak tipródását elnézegetve arra jutottam, hogy – Andor Lacit idézve – a kollégiumnak már lassan arra sem lesz ereje, hogy a sajt megszűnését kimondja. Így hát igazán nem ünneprontásként mondom, de megelőzendő e csúf véget, tavasszal legalább azt legyünk képesek eldönteni, hogy nincs erőnk és kedvünk tovább csinálni, s akkor felvélhetjük: TEK 1981-1991, de ha esetleg másképp gondoljuk - s én remélem, hogy igen -, akkor sürgősen a cselekvés hímes mezejére kell lépnünk, mert lassan azon vesszük észre magunkat, hogy senki sem maradt, akivel megkezdhetnénk a kibontakozást.

durmi (csupa kisbetűvel)

Az alábbiakban közöljük a kollégiumunkban szeptembertől induló KÖRÖK tematikáját. A körök többségét két félévre tervezzük, a többi egy féléves. ALTERNATÍV TÁRGYKÉNT bármelyik felvehető az indexbe, amennyiben azt a hallgató október elejéig jelzi a dékáni hivatal felé. A körök egy kivétellel teljesen NYITOTTAK (Vígvári András az egyetlen, aki csak felsőbbévesek jelentkezését fogadja el). A kollégium iránt érdeklődő ELSŐÉVESEK a félév nyitóelőadása után, vagyis SZEPTEMBER 19-ÉN jelentkezhetnek, illetve kaphatnak bővebb felvilágosítást.

CÍMEK, KÖRVEZETŐK, TEMATIKÁK

1. A KÖZGAZDASÁGTAN ALAPVETŐ KÉRDÉSEI A FŐBB GAZDASÁGELMÉLETI ISKOLÁK TÜKRÉBEN (Szatmári László, Vígh László, Szalai Zoltán)

A kör célja:

- megalapozza a szakökonómiák oktatását,
- átfogó képet nyújt a közgazdaságtan irányzatairól, fejlődésének fő trendjeiről; ismereteket ad az ország gazdasági helyzetéről és ennek világgazdasági meghatározottságáról és összefüggési rendszeréről
- kialakítja a hallgatókban az önképzés motívumait és ennek alapvető készségeit

Témakörök:

- I. Érték- és pénzelmélet
- II. Profit- és járadékelmélet
- III. Monopolizálódás és globalizáció elméleti kérdései
- IV. A kelet-európai országok közgazdasági problémái

2. XIX-XX. SZÁZADI PÉNZELMÉLETEK (Czabán László)

A kör alapvető célja, hogy megismertesse a hallgatókkal a ma uralkodó pénzelméleti nézeteket, segítséget nyújtson abban, hogy a hallgatók el tudják helyezni a pénzre vonatkozó közgazdasági elméleteket a közgazdaságtan egészében, végül, hogy megmutassa, milyen gazdaságpolitikai /gazdaságpolitika-elméleti/ konzekvenciák adódnak egyik vagy másik elméletből.

Témakörök:

1. A mennyiségi pénzelmélet kezdetei (merkantilisták, Stuart és Locke)

2. Ricardo mennyiségi pénzelmélete
3. Marx pénzelméletének alapjai
4. Határhaszon-elmélet és pénzelmélet (Marshall)
5. A mennyiségi pénzelmélet elágazása
6. Kísérlet a konjunktúra-ciklusok pénzelméleti agyarázatása
7. Keynes pénzelméleti nézetei
8. Átmenet a monetarizmushoz: a Phillips-görbe doktrína
9. Friedman és a chicagói iskola: a pénzkereslet elmélete
10. A pénzelmélet gazdaságpolitikai konzekvenciái

3. A KAPITALIZMUS ÉS A SZTÁLINIZMUS KRITIKAI ELMÉLETEI A XX. SZÁZADBAN (Tasy Zsigmond)

A kör célja: néhány alapmű segítségével megismerkedni a XX. század két nagy társadalmi rendszerének működési mechanizmusával. Az alapműveken kívül egyéb irodalmat is feldolgozunk, az érdeklődéstől függően.

Irodalom:

- Hilferding: A fináncctőke
- Lenin kapitalizmussal foglalkozó írásai
- Marcuse: Az egydimenziós ember
- Galbraith: Új ipari állam
- Bernstein: A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai
- Kautsky: A demokráciától az állami rabszolgaságig
- Trockij: Az elárult forradalom
- Konrád-Szelényi: Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz
- Nova, Alec: A megvalósítható szocializmus
- Bence-Kis: A szovjet típusú forradalmak marxista szemmel

4. A HEGELI FILOZÓFIA ALAPPROBLÉMÁI ÉS TÖRTÉNETI ÖSSZEFÜGGÉSEI (Rozsnyai Ervin)

Témakörök:

- I. A meghasonlás /megkettőződés, Entzweiung/ problémája
 1. A probléma Spinoza Etikájában és Shakespeare Hamletjében
 2. Rousseau és a Társadalmi Szerződés
 3. Megkettőződés az ismeretelméletben: racionalizmus és empirizmus
- II. Közvetlen előzmények: a klasszikus német idealizmus
 1. Kant etikája
 2. Kant ismeretelmélete
 3. Fichte és Schelling

III. A felvilágosodás kori dualizmusok megszüntetésének kísérlete. Indítékok és megoldások.

1. Hegel és a francia forradalom. Az "abszolút szabadság" és a "rémület" leírása a Fenomenológiában
2. Hegel gazdasági és államelméleti nézetei, történelemfelfogása
3. A korproblémák filozófiai transzformációja Hegel rendszerében

5. CSEREGAZDASÁG ÉS KONSZENZUS?

Ökonómiai folyamatok és politikai rendszerek a jelenkori szervezett kapitalizmusban (Szigeti Péter)

Témakörök:

- A modern kapitalizmus történetének csomópontjai
- A szervezett, állammonopolista kapitalizmus rendszerstabilitásának és határainak kérdései; a belső oldal felől: az újratermelési folyamat immanens elemzésén keresztül, szocio-ökonómiai megközelítésben; a külső oldal felől: centrum-periféria viszony a mai világgazdaságban, hierarchikus világgazdasági rendszer, függés, adósságválság
- Átrendeződések az 1975-74-es válság nyomán: informatikai forradalom, munkaerőpiac.
- Kormányozhatatlansági paradigma vagy a tőkés állam válsága.
- Bipoláris és multipoláris pártrendszerek a versengő politikai rendszerben.
- Pluralizmus-elméletek, polgári és marxista értékelésük. Legitimációs problémák a későkapitalizmusban. C. Offe politikai szociológiai analízise: osztályuralom és az intézmények szelektivitása.
- Neomarxista elemzések: Mandel, Poulantzas
- A politikai demokrácia nemzeti típusajátosságai: európai variánsok – USA
- A fogyasztói társadalom szociológiája.
- A jóléti állam értelmezése, funkciói és a körülötte kibontakozó politikai harcok: neokonzervativizmus, szociáldemokrácia, környezetvédők és új társadalmi mozgalmak és kommunista mozgalom a fejlett tőkés országokban.

6. GAZDASÁGPOLITIKAI ALAPVETÉS (Marva Tamás)

A kör célja elméleti-történeti alapismereteket adni a gazdaságpolitika cél és eszköztárának második évben történő részletesebb tanulmányozásához. Az anyag feltételezi, hogy a közgazdaságtan alapjainak oktatása párhuzamosan folyik, ezért nem

a gazdaságelmélet, az érték és árelmélet, a monopóliumok, stb. részletes tárgyalására törekszik, hanem azon elméleti és történelmi alapismeretek kifejtésére, amelyek előfeltételül szolgálnak az állami gazdaságpolitikák rendszerezett, tudományos vizsgálatához. Így elsősorban a politikaelméletbe és az államelméletbe kívánjuk bevezetni a hallgatókat és a gazdaságpolitika lehetséges koncepcióival, a társadalmi és gazdasági életben elfoglalt helyével foglalkozunk.

Témakörök:

1. A politika helye a tudományban
2. Politikai gazdaságtan vagy gazdaságelmélet
3. Az állam történelmi szerepe, állam és gazdaság viszonya
4. Szabadpiac és állami beavatkozás vitája napjainkban világszerte és Magyarországon

7. AZ 1970-ES ÉS 1980-AS ÉVEK MAGYAR GAZDASÁGPOLITIKÁJÁNAK ALTERNATÍV ELEMZÉSE (Vígvári András)

A kör célja, hogy a résztvevők megismerjék a jelzett időszak gazdasági reál- és gazdaságpolitikai döntési folyamatait. Az események csak akkor érthetőek meg, ha a reálgazdasági tényezőket, külső és belső politikai tényezőket és a döntéseket kölcsönhatásaikban elemezzük.

A körökön a kijelölt irodalmak feldolgozása mellett elemzésre kerülnek ezen irodalmakban még nem tárgyalt tények, összefüggések is. A körökön egyben kutatás-módszertani és forrás-feldolgozási ismereteket is kapnak a hallgatók.

Témakörök:

1. Az 1968-as mechanizmusreform előnyei, kidolgozása, evezetésének első tapasztalatai. A mechanizmus-centrikus gazdaságpolitika és csendes prioritásváltások.
2. Gazdasági reálfolyamatok 1968-73. A reform által bevezetett könnyítési rendszer belső ellentmondásai. Visszarendeződött-e a reform?
3. Tétova válaszok a gyökeresen megváltozott külső altételekre, az adósságcsapdába vezető út. Politikai csatározások a fő gazdaságpolitikai prioritások körül.
4. Kísérlet a kül- és belgazdasági egyensúly helyreállítására, "új növekedési pálya" követésének mérlege. A fizetési válság következményei, az 1984-es reform eredményei.
5. Kísérletek az adósságcsapdából való kitörésre, a rendszerváltás napirendre kerülése
6. Rendszerváltás, remények, illúziók és mi várható?

8. BEVEZETÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBA (Andor László)

A kör célja:

- általános gazdaság-, politika- és ideológiatörténeti áttekintés útján háttérismereteket nyújtani az aktuális társadalmi problémák eleméséhez;
- a mai kapitalizmust elemző írásos munkára ösztönözni

A választható, és a kör segítségével vizsgálható témakörök:

- Az USA, mint a vilárendszer centruma
- A modern kapitalizmus Amerikában
- A politikai elmélet és ideológia fejlődése az USA-ban
- A társadalomszerkezet és a politikai rendszer sajátosságai
- A neokonzervatív korszak értékelése

A vitaindítók tervezett címe és témája:

0. Bevezetés

az amerikai történelem különlegessége és egyetemessége

1. Demokrácia - a polgári szabóság mintaállama
2. Átalakulás - ipari forradalom és tőkekoncentráció
3. Imperializmus - háború és béke
4. A Nagy Válság - depresszió és kiútkeresés
5. War Deal - intervenció és hadigazdaság
6. Pax Americana - hidegháború és szövetségi rendszerek
7. Liberalizmus - a békeidőszak kihívása
8. Szocializmus - a radikalizációs perspektívája
9. Konzervativizmus - a defenzív válasz
10. Ellentámadás - a Reagan-korszak és az új hidegháború
11. Alkalmazkodás - a 90-es évek alternatívái

9. ALTERNATÍV KÖZGAZDASÁGI ISKOLÁK PIAC- ÉS KAPITALIZMUSÉRTELMEZÉSE (Banyár József – Durucskó Mihály)

Kiindulás: a neoklasszikus közgazdaságtan piacfelfogásának alappillérei a mikroökonomia tankönyv alapján. Az egyes alapaxiómák körbejárása, bírálata, alternatívák keresése. Veblen, Galbraith, Mills, Marx és mások néhány munkája alapján a gazdaság szervezeti rendszerére, a piaci szereplők viselkedésére, a gazdasági tevékenység céljára vonatkozóan ismernénk meg a mai közgazdaság-tudományi egyetemi tananyagtól eltérő felfogásokat, ill. az ebben a tananyagban feltáró szemlélet direkt bírálatát.

Szemet szemért, fejet fejadóért!

"Berlin-Prága-Bukarest-London; Honecker-Jakes-Ceausescu és most: Thatcher!" – volt az egyik jelszava annak a 200 ezres tüntetésnek, amely március végén az angol fővárosban a fejadó (poll-tax) bevezetése ellen tiltakozott. Ez volt a II. világháború óta eltelt időszak legnagyobb brit tömegdemonstrációja – kezdte előadását a Társadalomelméleti Kollégiumban 50-60 fős hallgatóság előtt Steve Morgan, az angol Munkáspárt tagja. A mintegy két és fél órás előadáson és az azt követő beszélgetésen első kézből kaphattunk információkat a brit belpolitikai életet alaposan felkavaró, az eddig sikeresnek létező Thatcher tekintélyét megtépázó, s úgy tűnik immár pozícióját is fenyegető adórendszer háttéréről és társadalmi hatásairól.

Miért ily népszerűtlen a fejadó? – hangzott el a szónoki kérdés. Mert tisztességtelen és osztályalapon meghatározott adórendszert jelent. A fejadó a korábban háztartásonként fizetett progresszív tulajdonadót váltotta fel. Az új adót 18 év fölött mindenkinek fizetnie kell, s annak mértéke teljesen független a vagyoni és jövedelmi állapottól. Így áll elő az a furcsa helyzet, hogy míg korábban pl. a munkanélküliek és az alacsony fizetésűek nem fizettek adót, az új rendszerben ugyanannyit kell fizetniük, mint a milliomosoknak. Sőt, míg ezelőtt a 2 milliárd fontnyi vagyonnal rendelkező évente körülbelül 1000 fontot fizetett, addig most az egységes összegű adó, számára körülbelül 400 font lesz. Ugyanezt a számítást elvégezhetjük egy 4 tagú munkáscsaládra is, akik eddig a háztartás után évente fizettek 400 fontot, ezzel szemben a későbbiekben a 4 családtag fejadója összesen 2000 fontra rúg, ha mindannyian elérték a korhatárt.

A poll-tax azonban nemcsak az egyénekekkel szemben antihumánus és antidemokratikus, hanem keményen sújtja a helyi önkormányzatokat is. Nagy-Britanniában a közszolgáltatások 25%-át helyi adókból fedezik, amely korábban a tulajdonadóból származott. Az új fejadó mértékét viszont a központi kormány a helyi önkormányzatoktól függetlenül úgy állapította meg, hogy az infláció mértékét alábecsülte (az idén várhatóan meghaladja a 10%-ot), amelynek eredményeképpen 100.000 munkahelyet kénytelenek megszüntetni a közszolgáltatások területén.

Az adó miatt sokan nem jegyeztetik be a lakásukat, ami viszont azt jelenti, hogy a szavazati jogukat is elveszítik. Becslések szerint ez a szavazatok mintegy 25%-át is érintheti. Ezek az elveszett szavazatok érthető módon elsősorban nem a konzervatív partot sújtják.

Az emberek egyszerűen nem képesek fizetni az adót. Az EK becslései szerint Nagy-Britanniában a nyugat-európai társadalmi minimumszint alatt élő emberek száma 17 millió fő, míg a biológiai létminimum alatt élők száma 11 millió. Velük ugyanúgy meg akarják fizettetni az adót, ami fizikai képtelenség. A fejadó egy évvel ezelőtti skóciai bevezetésének tapasztalatai elég indokul szolgálhattak volna az egész rendszer visszavonására. Skóciában 3 millió adóköteles állampolgárból 1 millió nem fizetett adót, s fejezte ki különböző tömegdemonstrációkon az elégedetlenségét. Április 1., a poll-tax angliai és walesi bevezetése után, a nem fizető brit állampolgárok száma várhatóan 10 millió fő lesz.

A Thatcherrel szembeni elégedetlenség már nem pusztán osztály- és pártpolitikai szempontok alapján szerveződik, hanem a középosztályon belüli növekvő elégedetlenséggel is radikalizálódással elérte azokat a társadalmi rétegeket, is, amelyek az előző tíz év gazdaságpolitikájának kedvezményezettjeként ezidáig Thatcher és a toryk természetes szavazóbázisának számítottak. Sőt magán a konzervatív párton belül is szakadás következett be a kormány és a tory képviselők között, s egyre valószínűbb, hogy a pártnak "tisztáldozatra" lesz szüksége, ha meg akarja őrizni a pozícióit, amelyre közvélemény-kutatási eredmények ismeretében igen csekély esélye van. A Munkáspártot a megkérdezettek 55%-a támogatja, s azoknak az aránya, akik a következő választásokon munkáspárti győzelmet jósolnak 70%. Thatcher "tetszési indexe" a maga 23%-os értékével messze alulmúlja a XX. századi brit politikai élet bármely vezetőjének népszerűségét. De nemcsak a közvélemény-kutatási adatok mutatják a toryk népszerűségének visszaszorulását, hanem a legutóbbi helyhatósági választások eredményei is. A konzervatív 200 helyet veszítettek a helyi önkormányzati szervezetekben, s az utóbbi időben az sem ritka jelenség, hogy a tory képviselők helyi szinten szakítanak a párttal, és független képviselőnek nyilvánítják magukat.

Thatcher 1979-ben a Munkáspárttal szembeni általános elégedetlenség talaján került hatalomra. Meghirdette a népi kapitalizmus jelszavát, s kormányzásának első időszakában – 1979-1981 – kemény monetarista gazdaságpolitikát vezetett be. IMF hiteleket vett föl, harcolt a szakszervezetek jogainak megnyirbálásáért. Lerombolta a brit ipar 20%-át. Ezen időszak alatt a vas-és acéliparban dolgozók száma 150 ezerről 50 ezerre, a bányászoké 200 ezerről 60 ezerre csökkent, s a munkanélküliek száma négyszeresére, egymillióról négymillióra növekedett. Drasztikusan csökkentette a szociális kiadásokat, kórházakat záratott be, amelynek eredményeképp kevesebb a kórházi ágyak száma; mint 1945-ben volt. Az alapszintű oktatásban az iskolák bezárása miatt nőtt a zsúfoltság, s ma egy tanár átlagosan 35-44 fős osztályokban tanít. Thatcher politikája ellen 1981-ben minden jelentős városban megmozdulások voltak.

Hogyan maradhatott ezek után Thatcher hatalmon a 80-as évek második felében is? Steve Morgan szerint, ennek alapvetően három oka volt. Az első, amely a munkáspárti vezetők kudarcát jelzi, hogy nem voltak képesek egy elfogadható alternatívát kidolgozni a választásokra; a második, hogy a falklandi háború lehetővé tette Thatcher számára a "nemzetiségi kártya" kijátszását; s a harmadik, hogy a Vaslady felhagyott a monetarista gazdaságpolitikával, s egy 180 fokos gazdaságpolitikai fordulattal, a hitelbőség megteremtésével igyekezett a gazdasági növekedés motorját beindítani. Ez az az időszak, amikor a lakosság bármiféle megszorítás nélkül, szinte automatikusan vehet fel hiteleket lakás, gépkocsi, tartós fogyasztási cikk, és majd valamennyi áru megvásárlására. Ez a politika a gazdagság illúzióját keltette az emberekben, ugyanakkor hatalmas mértékű belső eladósodást eredményezett. A várt gazdasági növekedés azonban elmaradt, a felduzzadt hiteltömeg pedig kezelhetetlenné vált. Az évtized végére a kamatok megkétszereződtek, amelynek következtében egyre nagyobb gondot jelent a hitelek visszafizetése. Az emberek háromnegyede nem képes fizetni a lakástörlesztését. Akik pedig nem tudnak fizetni, azoktól egyszerűen elveszik a hitelre, vásárolt árut, a lakást is. (Természetesen a már befizetett törlesztést nem kapják vissza.) Ma Nagy-Britanniában, a "népi kapitalizmus" országában 100.000 ember alszik az utcán. Ugyanakkor tény, hogy az elmúlt tíz év bizonyos rétegek hihetetlen mértékű meggazdagodását hozta. A gazdagok szupergazdagok lettek, a milliomosok száma négyszeresére nőtt 1979-hez viszonyítva, a munkanélküliek száma azonban még mindig 2 millió.

A kormányon belül gyakorlatilag egyszemélyi diktatúra alakult ki, amely jelzi, hogy már nem pusztán gazdasági problémáról van szó, hanem a döntéshozatali mechanizmus, a demokrácia kérdéséről is. A Vaslady nehezen állhatja a kritikát, s eközben egyre nyilvánvalóbb, hogy teljesen elveszítette a kontrollt a társadalmi folyamatok fölött, s már csak régi konzervatív jelszavak ismételtetésére telik az erejéből. Ebben a folyamatban a poll-tax az utolsó csepp a pohárban. Az emberek felismerték, hogy Thatcher nem forradalmat, hanem ellenforradalmat hajtott végre. Ezt az érzést és felháborodást fejezte ki a március végi tömegdemonstráció, melynek során London belvárosban a legelkeseredettebb fiatalok egy csoportja a jólét minden jelképét igyekezett elpusztítani. Az ötórás küzdelem után felfordított BMW-k és Mercedesek, betört kirakatok és bezúzott üvegű bankok jelezték, hogy a tömegek a tűrőképességük végére értek. S bár Thatcher a véres összecsapássá változó tüntetésért 30 munkáspárti képviselőt tett felelőssé, követelve azok kizárását a pártból, ma már minden elfogulatlan elemző számára nyilvánvaló, hogy a társadalmi elégedetlenség a Vaslady politikájának közvetlen eredménye.

A fejadó ellen nemcsak spontán megmozdulásokkal, hanem szervezett formában is felveszik az emberek a küzdelmet. A Militant nevű marxista csoportosulás, amelynek a Munkáspárton belül is szép számmal akadnak támogatói, létrehozott egy általános brit fejadóellenes szövetséget. A szövetség jelenleg 300.000 taggal, és 1.600 helyi szervezettel rendelkezik, elsősorban a munkáskerületekben, de liberális, sőt konzervatív tagjai is vannak. A tiltakozás különböző formái magukba foglalják a kiküldött adószelvények nyilvános és közös elégetését, – akárcsak a vietnámi behívókét az Egyesült Államokban a 60-as években, – a városokban és jelentősebb gyárakban tartott gyűlések, és az ország egész területére kiterjedő tiltakozó menetek szervezését. A nyári szakszervezeti kongresszuson ennél radikálisabb lépésre is sor kerülhet, amely akár egy általános sztrájk meghirdetését is jelentheti.

A politikai válságból való kilábaláshoz arra van szükség, hogy a Munkáspárt reális alternatívát nyújtson Thatcherrel szemben. A párt vezetői jelenleg azonban csupán azt ígérik, hogy amennyiben ők kerülnek hatalomra, azonnal visszavonják a fejadóról szóló törvényt. Addig azonban mindenkinek fizetnie kell, mert a törvényt nem szabad megszegni. Ezzel szemben a párton belüli balszárny azon a véleményen van, hogy inkább a törvényt kell megszegni, semminthogy a társadalom legkiszolgáltatottabb rétegeit még tovább nyomorítsák. Szerintük a thatcheri népi kapitalizmus helyet a szociális és népjóléti kiadások újbóli növelésére, igazi termelési demokrácia és demokratikus tervezési rendszer megteremtésére van szükség. Mindenesetre a tömeges nemfizetés arra kényszerítheti a torykat, hogy visszavonják az intézkedést. Egy sikeres tömegmozgalom az idő előtti választások megtartását is kierőszakolhatja, amely a több mint tíz éves konzervatív kormányzás végét jelentené.

XXXXXX

A dolog pikantériájához az még hozzátartozik, hogy angol történelemben nem ez az első eset, hogy a fejadói bevezetésével próbálkoznak. De már a XIII. században sem volt tökéletes az adórendszer működése, mert a feldühödött parasztok az intézkedés feletti nagy felindultságukban fejét vették az adó bevezetőjének...

Durucskó Mihály

● All Britain Anti-Poll Tax Federation

● **The Poll Tax — Us and Them!**

The Tory poll tax is the biggest attack yet on the living standards of ordinary people. With very few exceptions, everyone over 18 will be expected to pay it after April 1. 80% of adults will be worse off. Even pensioners, the unemployed and students will be asked to pay at least 20%. The so-called rebate system is a con. Low-paid workers will face the same bill as millionaires.

What justice is there in a system that saves Thatcher £1,000 a year, while a family of three adults in Lambeth stands to lose £1,500?

On current estimates, millionaires in Bournemouth will face smaller bills than the unemployed in Hackney! The poll tax is unfair and unjust.

Enough is enough — It must be stopped!

● **What can we do?**

Public opinion, petitions and letters of complaint are not enough. This government will only listen to action. That's why we are campaigning for mass non-payment of the poll tax. Whilst the media is silent, **over one million** Scots have either paid nothing or stopped paying Thatcher's poll tax. This must now be spread throughout England and Wales. Let's build a campaign of 10 million non-payers in Britain — an unstoppable force!

● **The Law?**

The Tories scream that non-payment is against the law, but after 10 years of increasing poverty millions simply can't afford to pay. For them *there is no choice*. On the other hand the Tory government allows its friends in big business not to pay £26 billion in taxes and get away with it. As Scotland shows, millions will join the campaign for mass non-payment and help scrap the poll tax.

● **What can you do?**

Come to the demo. Join your local anti-poll tax union or help set one up in your area. Get your trade union branch, tenants' association or student union to affiliate to the All-Britain Federation. Make March 31 the beginning of the end for the poll tax!

Assembly and dropping off point — The Kennington Park Extension, Junction of Camberwell New Road and Bolton Crescent — Nearest tubes: Oval and Kennington (Northern Line).

I want to join an anti-poll tax union in my area.

We wish to affiliate to the All Britain Anti-Poll Tax Federation.

Name

Address

..... Tel.....

Return to ABAPTF, PO Box 764 London E5 9SX.

Kornai János:
Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében
(HVG RT. 1989)

Bombaként robbant egy évvel ezelőtt Kornai János egy hónapos átfutási idővel kiadott kis kötete a szakmai közvéleményben. Idézzük fel, miről is szólt a sok vitát kiváltott újabb Kornai-opusz!

A Budapest és Boston között ingázó neves közgazdász az akkoriban érvényesülő Németh-Medgyessy-féle ortodox liberális gazdaságpolitikai doktrínával szembeni indulatát és kritikai észrevételeit drámai hirtelenséggel tárta az olvasók elé. Ezzel első látásra legalább is úgy tűnhetett: váratlan szakadás következett be a reformközgazdaságtan győzedelmes táborán belül. A lényeg azonban ez utóbbi, tehát hogy a táboron belüli vitáról van szó, vagyis a bíráló és a bíráltak alapállása nem különbözik, amennyiben mindannyian magántőkés gazdaságot és társadalmat kívánnak megteremteni Magyarországon. Kornai, az elmélet embere azonban úgy érzi: figyelmeztetnie kell társait, hogy nem lehet a szocializmus eddig létezett formájából csak úgy ripsz-ropsz kapitalizmust csinálni, mert az kapkodással, átgondolatlansággal, fölösleges feszültségekkel jár. Az átalakulást szerves fejlődésnek, organikus polgárosodásnak kell eredményeznie. Kornai koncepciója szerint a magántulajdont úgy kell meghatározóvá tenni, hogy teljes mértékben liberalizáljuk a magánszektor, azaz megszüntetjük a rá vonatkozó összes tiltást és szabályozást, az állami szektort viszont gúzsba kötjük, s így az erőforrások szép lassan átáramlanak majd a magánszektorba. Ez pedig – ahogy a szerző maga is mondja: – mindenképpen vonzóbb azoknál a programoknál, amelyek egy csapásra lerombolnák az állami tulajdont. (104. o.)

Kornai tehát messze nem olyan dogmatikus, mint az akkor hatalmon levő liberálisok, és pragmatizmusából számos pozitívum adódik. Ilyennek kell tekinteni azt, hogy első számú követelményként és gazdaságpolitikai prioritásként fogalmazza meg az infláció megfékezését. Rámutat arra; hogy az inflációt a kormánynak köszönhetjük, hiszen mind a dolgozók, mind a vállalkozók érdekeivel ellentétes. Meggyőzően ír arról, hogy a két évvel ezelőtt "reformlépéssel" bevezetett adórendszernek semmilyen előnye nincs jelen viszonyaink között, kára viszont annál több. Határozottan kiáll a költségvetési kiadások lefaragásáért, az állami tulajdon elkótyavetyélése ellen, sőt az adósságszolgálat feltételeinek újratárgyalásáért is.

A kétségtelenül felfedezhető pozitív programpontok közé azonban számos pontatlanság, vitatható kijelentés is vegyül. Így például azt állítja Kornai, hogy az államigazgatás hatósugarán

kívül csak piaci magatartás létezik, mint az emberek természetes létezési módja (14.o.). Ezzel a szerző visszalép korábbi önmagához képest is, hiszen egy évtizede a bürokratikus és piaci mellett még etikai és agresszív koordináció is létezett számára. Ez a leegyszerűsítés is hozzájárul ahhoz, hogy a könyvben egy idealizált magánszektor és piac állhasson szemben az antihősként szerepeltetett bürokráciával és állami tulajdonnal. Kornai nyíltan kimondva visszatér Adam Smith primitív piacmítoszához, például amikor arról ír, hogy "nincsen "Kapitalista Internacionálé", a világ kapitalistái nem egyesültek. Nem úgy táncolnak, ahogy valamiféle világközpontban, mondjuk Washingtonban, Bonnban vagy Tokióban füttyülnek. Cselekményeit a láthatatlan kéz, a piac koordinálja, a kísérlet és a tévedés módszerével." (88. o.) Hasonlóképpen egy meghaladott elméleti tételre, az unilineáris történelemszemléletre támaszkodva tarthatja jogosultnak Kornai azt a követelést, hogy ott kell elkezdenünk a társadalomépítést, ahol a mai fejlettek a múlt században, mondván, hogy minden országnak ugyanúgy és ugyanazt a történelmi utat kell bejárnia. (19. o.) Igen furcsa az is, hogy a szerző csak az állami vállalatok esetében veszi észre, hogy nem a tulajdonos, hanem a menedzser irányítja az üzletet. (27. o.) Talán a gyorsított munkatempó az oka, hogy egy fontos kérdésben kétféle módon is állást foglal, a következőképpen: "Nézzük meg a mai magyar magánszektor tényleges állapotát. Kevés számú kivételtől eltekintve ez bizony a századforduló Balkánja vagy korunk elmaradott országainak színvonala." (24. o.) Pár oldallal előbb azt olvastuk, hogy "ugyanakkor van a gazdaságnak egy egészséges része: a magánszektor." (12. o.) Hasonló fajsúlyú hiba, amikor a szerző egy kalap alá veszi, az egyenlő áldozatvállalás közös nevezőjére hozza mindazokat, akik túlórárt vállalnak, akik saját kertjükben természetnek valamit, és akik pénzüket vállalkozásba fektetik saját anyagi helyzetük megjavítása végett. (100. o.)

A 23. oldalon olvassuk: "Szükségessé válhat az alapvető létfenntartási cikkek bürokratikus elosztása, annak érdekében, hogy a lakosság minden rétegének elemi szükségleteit kielégíthessék. E kivételek tárgyalásától ebben a tanulmányban eltekintünk." Kornai nem gondolkodik el azon: nem tekinthető e szükséghelyzetnek, "kivételnek" egy olyan eset, amikor a társadalom negyede a társadalmi minimum alatt és még mindig egyre romló körülmények között él. Ez és a felsorolt csúsztatások teszik lehetővé, hogy ne kelljen megkérdőjeleznie saját alapállását és célját, ti. hogy ma Magyarországon kapitalizmusra van szükség. E lábjegyzet viszont elárulja: Kornai könyve lényegében nem a mai magyarországi problémákhoz szól hozzá.

Gyengesége ellenére az "Indulatos röpirat" pillanatok alatt slágerré vált, és lehet, hogy önmagában ez volt a szerző célja. "A hiány" című nagy formátumú elméleti munkája alapján ugyanis a 80-as évek harmadik harmadáig ő volt a hazai polgári közgazdaságtan kiemelkedő vezéregyénisége. 1986-87-ben azonban

elhódították tőle e címet egy sokkal rövidebb és elméletileg szegényesebb munka: a "Fordulat és reform" szerzői. Ez joggal bosszanthatta Kornait, aki végre megelégedve a dogmatikus monetaristák országlását, – mint látjuk: – egy még rövidebb és elméletileg szegényesebb, mondhatni igénytelenebb, de jól időzített munkával vélte visszaállíthatónak régi dicsőségét. Ami az új kormány kinyilvánított céljait illeti, úgy tűnik, van igény a Kornai által képviselt nézetekre. A megvalósuló program láttán viszont azt mondhatjuk: a karaván a régi úton halad tovább.

A Kornai-röpirat nyomán lezajlott polémia némiképp emlékeztet annak a közgazdászvitának az "első felvonására", amelyet a 20-as évek Szovjetuniójában folytattak a gazdasági átmenet problémáiról, kívánatos üteméről. Mint ismeretes, Preobrazsenszkij volt a gyorsított iparosítás markáns képviselője, míg Buharin a békési szerves átmenet barátjának bizonyult. Sztálin 1926-ban még kijelentette: "Buharin elvtárs álláspontján vagyunk, és leszünk." Néhány évvel később viszont még a Preobrazsenszkjék által javasoltnál is sokkal nagyobb szabású felhalmozási hajszát indított be. A program megvalósításáért döbbenetes társadalmi árat kellett fizetni. A végrehajtás útját egyengető politikai tisztogatásoknak előbb Preobrazsenszkij, majd Buharin is áldozatául esett.

Körösényi András:

Liberális vagy konzervatív korszakváltás?

(Magvető, 1989)

Látszólag nem rólunk szól a fiatal politológus, Körösényi András nemrég megjelent könyve. A Gyorsuló idő sorozatban napvilágot látott kis kötet fő mondanivalója, hogy az eddig neokonzervatívnak nevezett 1979-80-as világpolitikai fordulattal lényegében "az európai liberalizmus harmadik nagy progresszív korszaka" vette kezdetét (159. o.), vagyis a 80-as évek fordulóján "a korábban defenzív helyzetben lévő, konzervatívnak tekintett klasszikus liberalizmus talajáról megy végbe a gazdasági-társadalmi szerkezetben lezajló új reálfolyamatoknak megfelelő, adekvát helyzetértékelés s politikai irányváltás" (166. o.). Ilyen értelemben szükségszerűen jelent meg a reagani-thatcheri kurzus, a 80-as évek kapitalizmusa domináns irányzatának politikája, mint az emberi szabadság kiteljesedése felé vezető hosszú út természetes állomása.

A figyelmes olvasó azonban azonnal fel kell hogy figyeljen néhány apróságra. Így például ha a 80-as évek elejéről esik szó,

sehol nem ír a szerző arról, hogy ezekben az években az 1929-es Nagy Válság óta a legmélyebb recessziót élte át a tőkés gazdaság. Így nem tudhatjuk meg, hogy az ekkortájt keletkezett 600 000 új kisvállalkozás mellett mennyi ment tönkre. Sajnálatos az is, hogy a szocializmus vizsgálatánál kifelejtődött az elemzésből a Marx, Lenin és Gramsci nevével fémjelezhető irányzat. S mivel a könyvben a nemzetállam a politológiai elemzés alapegysége, kívülrekednek a szerző látókörén a transznacionális vállalatbirodalmak is, ami valóban lehetővé tesz olyan következtetést, mintha megállt volna a gazdasági szervezet koncentrációja.

A szerző nem tud kilépni az Európa-paradigmából, s így nem tud mit kezdeni a japán kapitalizmus felemelkedésével, ami pedig az 1970-es és 1980-as évek egyik fő folyamata. Egyáltalán nem meggyőző a politikai elméletek keletkezésének magyarázata, mely szerint a konzervativizmus, a liberalizmus az egyénekben természetes módon meglévő mentalitás, magatartás, beállítottság elméletté szerveződése (10. o.). Azért is csodálkozhatunk a szerzőnek ezen az álláspontján, mert később maga is pozitívan hivatkozik K. Philipsnek a valósághoz sokkal közelebb vivő megállapítására, mely szerint "A republikanizmus és a konzervativizmus... a polgárháborútól kezdve mindig az ország azon részeiben ereszt gyökeret, amelyek a legprosperálóbbak, s amelyek polgárai ezért "ösztönösen". konzervatívok, a konzervativizmus tradicionális értelmében." (129. o.) Általában zavaróan keveredik a könyvben a reálfolyamatok és az eszmetörténet elemzése, ami nem kellően megalapozott következtetésekhez vezethet, s így csökkenti azok meggyőző erejét. Egy elméletet ugyanis összevethetnek a hozzá kapcsolódó reálfolyamatokkal vagy egy másik elmélettel, de nem vethetem össze a másik elmülethez kapcsolódó reálfolyamatokkal.

A tanulmány középpontjában álló elmélet az "új liberális politika" (neokonzervatív ideológia), a reaganizmus végső soron egylényegű elmélete, amelynek jegyeit a három címszó alatt egyszer-egyszer összefoglalja a szerző, az utóbbi esetben a következőképpen:

- a nemzeti jövedelem állami redisztribúciójának korlátozása (a szövetségi programok megnyirbálása), az adók és a költségvetési dadások csökkentése;
- a keynesiánus keresletösztönző költségvetési politika elvetése s felváltása monetarista vagy kínálatteremtő gazdaságpolitikával antiinflációs politika, a költségvetés kiegyensúlyozása és szigorú monetáris kontroll a gazdaságban);
- a jóléti állam horizontális újraelosztást biztosító intézményeinek a leépítése, a társadalombiztosítás és szociálpolitika újragondolása;
- a foglalkoztatással kapcsolatos állami felelősség csökkentése, az állami feladatok újrafogalmazása;
- az állami szektor csökkentése, a reprivatizálás;

- a piacgazdaság folyamataiba való állami beavatkozás korlátozása, illetve az ezzel kapcsolatos állami funkciók újrafogalmazása;
- a gazdaság piaci szerkezetét erősítő deregulációs politika (a központi szabályozók csökkentése a gazdasági tevékenység élénkítése céljából);
- az állami (szövetségi) centralizáció csökkentése, a regionális politikai szerkezetek erősítése." (138-139. o.)

Bár a tanulmány keletkezésének időpontja (1985-86) megengedné, a szerző elmulasztja, hogy a felsorolt elveket, programpontokat összevesse a reagani-thatcheri politika eredményeivel, következményeivel. Először is szembe tűnne az, hogy a reagan USA nagymértékben emlékeztet a "militarista hadigazdaság"-nak minősített, két világháború közötti Németországra, amennyiben igaz, hogy "A szükséges keresletet itt teljes egészében az állam hadimegrendelése; illetve az állami haditermelés teremti meg." (34. o.) Részben ennek következménye, hogy a 80-as évek Amerikájára és Nagy-Britanniájára nagymértékben igazak a gazdasági hanyatlásnak a 96. oldalon a szociáldemokrata jóléti politika bűneiként felsorolt jelei: a költségvetés rekordadóssága (USA), a növekvő (Nagy-Britannia) vagy lényegében nem csökkenő (USA) munkanélküliség, a nemzeti valuták meggyengülése. A brit és amerikai ipar lényegében elvesztette versenyképességét, s az amerikai gazdaságot csak a nagyarányú tőkebeáramlás mentette meg az infláció kibontakozásától. Mindezekkel összefüggésben dinamikus társadalmi differenciálódást mutattak fel "a neoliberális fordulat mintaországai", a középosztály gyorsuló eróziójával, tömeges elszegényedéssel, melynek következtében nincstelenek, koldusok, hajléktalanok százezrei jelentek meg London, New York, Washington, San Francisco és a többi nagyváros utcáin.

Nem lehetnek kétségeink afelől, hogy Magyarországon, ahol a kormánypárt és ellenzéke egyaránt a felsorolt programpontokat visszahangozza, e politikától nem a magyar átlag-életszínvonalnak az amerikai vagy brit átlagra való felemelkedése várható, hanem az ugyanolyan jellegű és erősségű társadalmi differenciálódás, és ugyanúgy tartós gazdasági prosperitás nélkül.

Körösényi felfogásában a reagani-thatcheri politika liberális és nem konzervatív, mivel "nem céljuk a kialakult társadalmi-politikai erőviszonyok, struktúrák, megszerzett privilégiumok védelme, azaz nem konzervatívok politikailag" (155. o.) Valóban nemcsak védelemről, hanem a felső százezrek korábbi kiváltságainak, helyzeti előnyének visszahódításáról van szó nemzeti szinten, nemzetközileg viszont szó szerint a II. világháború után kialakult globális erőviszonyok és struktúrák: a Pax Americana kétségbeesett védelmezése volt a reagani politika lényege. A szerző teljes mértékben megfelel az elemzett kurzus nemzetközi vonatkozásairól, s ez is hozzájárul ahhoz, hogy könyve elolvasása után politológiai fogalomtárunkban

talán még nagyobb zavar állhat elő, mint korábban. Az igényes eszmetörténeti áttekintés értékét csökkenti az is, hogy olykor egymásra következő oldalak is ellentmondanak egymásnak (ld. a "válság-e vagy sem a 70-es évek" kérdését az 51-52. oldalakon).

Véleményem szerint a könyv funkciója, hogy olvasóközönségében erősítse a neokonzervatív politika iránti befogadókészséget, szalonképessé tegyen egy mélységesen reakciós irányzatot, azáltal, hogy a konzervativizmushoz fűződő negatív asszociációk helyett a liberalizmushoz, a szabadság eszméjéhez fűződő pozitív asszociációkkal ruházza fel azt. A reagani-thatcheri politika a korszellemet testesíti meg, ez a jövő zenéje, ennek zászlaja alá sorakozzék fel mindenki, aki liberálisnak érzi magát. Márpedig a liberális nem a múlt, hanem a jövő felé fordul, "az újhoz való vonzódással, a haladásba vetett hittel. Elutasíthatja a nihilizmus és szkepticizmus minden formáját. Az emberi szellem, az Ész, a Ráció hatalmát hirdeti. Egy liberális alaptulajdonsága a rugalmasság, tolerancia más emberek, eszmék, nézetek, szokások és intézmények iránt. Ugyanakkor jellemző lehet rá a kritikai szellem." (10. o.) A liberális egyszerűen: jó fej. Különösen akkor, ha nem kételkedik abban, amit Körösenyi András könyvében olvas.

Gábor R. István - Kővári György:

Beválthatók-e a bérreform ígéretei?

(KJK, 1989)

Az utóbbi évek során számtalan illúzió fűződött a különböző reformokhoz. Idővel aztán e részillúziók túlnőttek önmagukon, és már a rendszerváltás, pluralizmus, piacgazdaság, liberalizálás és hasonló fogalmak voltak hivatva a megváltás ígéretének hordozására. Tipikus példája ennek a bérgazdálkodás területe. (E téren a gondolkodás ambivalens voltát az is mutatja, hogy az év elején lezajlott vasas-tüntetésen egyszerre hangzott el a követelések között az ár- és bérstop, valamint a bérliberalizálás.) A bérek ügyében a legkevesebb információval rendelkezők egyszerűen azt várták (és lehet, hogy várják még ma is), hogy mivel a számos árreform az árak rendszeres emelkedésével járt, úgy a bérreform a bérek általános, és talán a nyugat-európai színvonalra történő emelkedését jelentheti. Ennél egy fokkal tudományosabb álláspont az, amely egyébként a gazdaságirányítási reformtörekvések egyik sarkalatos tétele is volt, hogy Magyarországon a vállalati gazdálkodás általános szabályozástól elkülönülő bér- és keresetszabályozás gátolja a

vállalatokat dolgozóik hathatósabb anyagi ösztönzésében, vagyis a szükséges liberalizálástól egyértelmű és jelentős teljesítménynövekedés várható. E nézettel vitatkozik könyvében Gábor R. István és Kővári György (a BKE oktatói), akik szerint e hibás összefüggés nem más, mint "egy mikroösszefüggés mechanikus kivetítése az egész gazdaságra" (72. o.). Ezzel szemben ők úgy vélik, hogy "az ösztönző célú bérdifferenciálás lehetősége, s ezen keresztül a munkahelyi ösztönzés eredményessége gazdaságunkban egyáltalán nem múlik a bérszabályozáson, amelynek ezért semmilyen módosításától (liberalizálásától) sem várhatunk javulást a munkahelyi teljesítményekben." (11. o.) A bérliberalizálással kapcsolatban elterjedt tévhit csak akadályozza az alacsony munkahelyi teljesítmények igazi okának feltárását, és a bérszabályozás lehetséges funkciójának, vagyis az antiinflációs politika szolgálatának kialakítását.

A szerzők a megalapozottabb álláspont kialakítása érdekében áttekintik a hazai bérszabályozás történetét. Ennek tanulsága, hogy "az elmúlt két évtizedben Magyarországon a munkaerőpiac szabályozásában egyszerre voltak jelen s egymást váltva érvényesültek a vállalatok és a munkavállalók munkaerőpiaci mozgásterének tágítására és korlátozására irányuló törekvések." (62. o.) A korlátozások a munkaerőpiaci feszültségek kiéleződésekor, azok hatására következtek be, ezzel szemben a feszültségek enyhítését kísérő liberalizálásokra "a munkaerőpiac spontán önkorrekciós mechanizmusait túlértékelő várakozások jegyében, abban a hiszemben került sor, hogy a munkaerőpiac vázolt strukturális jegyeinek újratermelődése: e spontán mechanizmusok mesterséges elfojtásának – mindenek előtt a vállalati beralakulás bürokratikus kontrolljának – a következménye." (62. o.) Hasonlóan hasznos a tagolt munkaerőpiac keresztmetszetének felvázolása, hiszen az nem homogén, de éppen ez az a pont, amivel a neoklasszikus megközelítések általában nem tudnak mit kezdeni, s így szükségszerűen érzéketlenek maradnak a valóságos problémákra.

A szerzők figyelmeztetnek a további alapvető adottságokra, problémákra. Ilyen például az állandósult bérinflációs nyomás (a bérpozíció sikermutatóként való értelmezése miatt), vagy a jövedelmek már meglevő igen nagy differenciáltsága (amely nem marad el számos nyugat-európai országban mért eltérésektől. "Ugyanakkor üzemen, vállalaton belül a hasonló képzettségű és munkakörű dolgozók között megfigyelt bérkülönbségek jóval meghaladják a nyugati vállalatoknál szokásos és normálisnak tekintett különbségeket." (133. o.) Sajátos problémaként kell kezelni a második gazdaságot, melypék számolni kell általános teljesítményelszívó és bérfelhajtó hatásával; sőt az utóbbi évek során egyértelműen inflációs hatású is volt. Le kell vonni a következtetéseket a foglalkoztatási adottságokból is, hogy ti, a jelenlegi helyzetben "minél szórványosabb a munkanélküliség, annál nagyobb a veszély, hogy egyszerűen hibás egyéni

életstratégiák következményének tűnik fel, mindezért akár egy-két százalékos munkanélküliségi ráta is vezethet súlyos társadalmi, politikai feszültségekhez." (59. o.) Mindezek alapján a könyv egyik fontos megállapítása: "minél magasabb a foglalkoztatás szintje és a béren felüli lakossági jövedelmeknek az aránya – a szocialista szektorból származó többletjövedelmek mellett természetesen ideértve a bérből-fizetésből élő háztartások második gazdaságból származó kiegészítő jövedelmeit is –, egyrészt annál szűkebb lehet a bérskála terjedelme s ezzel együtt az ösztönző bérdifferenciálás mozgásteré." (61. o.) A reálbérek csökkenésének időszakában (tehát pl. most) a bérskála szűkítése, a minimális bérek közelítése az átlagos bérszinthez kifejezetten elkerülhetetlennek minősül. (71. o.)

Az idézett és nem idézett tényezők a lehetőségeket és teendőket igen szűk keretek közé szorítják. Vállalati szinten például a "pénzillúzió" következtében a dolgozók "átmenetileg olyan nominális béremeléssel is nagyobb erőfeszítésre készíthetők, amely – mint később felismerik – nem javított sem relatív (másokhoz viszonyított), sem abszolút (saját korábbi fogyasztási lehetőségeikhez mért) helyzetükön." (69. o.) A hosszú távú megoldások keresésekor a szerzők ha nem is azonosulnak vele, de megfontolásra ajánlják azt a felfogást, mely a gyenge munkafegyelem és alacsony munkahelyi teljesítmények problémáját a dolgozók csoporttulajdonosi (társvállalkozói, társult munkás) státusának kibontakoztatásával véli-reméli megoldhatónak, vagyis az egyes dolgozók és a vállalat sorsának összefonódását kívánja erősíteni.

A jelenlegi válsághelyzetben a szerzők érthetetlennek találják, hogy a szakszervezetek maguk is a bérliberalizálás mellett törnek lándzsát, mikor "az volna természetes, ha ehelyett szolidáris bérlpolitikáért, a megélhetési költségekkel lépést tartó minimális bérekért, illetőleg a bérek alakulásával lépést tartótársadalmi jövedelmekért szállnának síkra" (140. o.). De ennek is feltétele ("a legkézenfekvőbb teendő"): a hiányzó intézményes egyezkedési rendszer mielőbbi kiépítése. Ugyanis "alulról szerveződő érdekképviselők kompromisszummal kecsegtető, nyílt megütközései híján a legmeggyőzőbbnek ható szakmai érvek is légüres térben mozognak", vagyis "kilátástalan tényleges társadalmi szereplők érdekküzdélme helyett szakmai vitáktól várni eligazítást egy olyan ügyben, amelyben pusztán szaktudományi, alapon képtelenség felelősen állást foglalni." (138-139. o.) Úgy tűnik, a történelmet mégsem szakértők csinálják. A történelem tehát valami más...

Andor László

SOROZATOK

Most először öt előadás-sorozatra építettük fel őszi programunk gerincét. Ez – reményeink szerint – az érdeklődő számára könnyebben áttekinthető, számunkra pedig könnyebben szervezhető. Egy három előadásból álló blokk vélhetően teljesebb képet ad az adott elméleti, társadalmi problémáról, és több nézet, több érv megismerését teszi lehetővé ugyanabban a kérdésben.

Nem titkolt szándékunk, hogy az érdeklődőket kollégiumunk minél gyakoribb látogatására ösztönözzük ezáltal is, hiszen csak így válhatunk az egész egyetemre hatással leve szellemi műhellyé. Továbbá mindazokat az ELSŐ- és MÁSODÉVESEKET, akik legalább egy egész sorozatot részt vesznek, és e lapot (illetve az elsőévesekhez eljuttatott szórólapot) minden alkalommal a sorozatfelelőssel aláírattják. (hitelesítés végett), KÖNYVJUTALOMBAN részesítjük.

Az egyes sorozatokon belül az előadások elcserélődhetnek, esetleg egy-egy előadót más helyettesíthet, de a sorozatok meghirdetett időpontjának módosítását – ha egy mód van rá –, igyekszünk elkerülni. E félév sorozatai és tervezett előadásai a következők:

SZOCIÁLDEMOKRÁCIA – IX.25; X.2; X.9.

Szegő Andrea: Káldor és a Munkáspárt gazdaságpolitikája

G. Márkus György: A nemzetközi szociáldemokrácia története

G. Márkus György: A szociáldemokrácia új kihívásai

KONZERVATIVIZMUS – IX.26; X.3; X.10.

Köpeczi Béla: Ó és új konzervativizmus

Hardi Péter: Neokonzervativizmus az Egyesült Államokban

Csáki György: Konzervatív gazdaságpolitika a 80-as években

PRIVATIZÁCIÓ – X.30; XI.6; XI.13.

Martonyi János: A kormány privatizációs politikája

Les Bonnet: A privatizáció gyakorlati kérdései

Mocsáry József: Hogyan lopjunk gyárat?

TANKÖNYV-VITÁK – XI.7; XI.14; XI.21.

Világnézetünk alapjai - Van-e szellemissége az egyetemnek, milyen szemléletet adjon, ha kell adnia? (Zalai Ernő, Pach Zsigmond Pál)

Vállalati gazdaságtan (Chikán Attila, Kozma Ferenc)

Mikroökonómia (Kopányi Mihály, Mátyás Antal)

(A viták célja: felmérni, hogy mennyiben használható és releváns tudást nyújt a tankönyv, a tantárgy, illetve az egyetem maga. Tavasszal folytatjuk.)

KELET-EURÓPA – XI.20; XI.27; XII.4.

Pach Zsigmond Pál: Kelet-Európa történelmi fejlődése

Niederhauser Emil: Nemzetek és nemzetiségek Kelet-Európában

Konrád György: A politikum sajátosságai Kelet-Európában

ESEMÉNYNAPTÁR

Szeretettel hívunk minden diákot, oktatót és "egyetemen kívülit" a Társadalomelméleti Kollégium őszi rendezvényeire. Reméljük, mindenki talál az érdeklődésének megfelelő előadást!

SZEPTEMBER

- (18. Kollégiumi Gyűlés)
- 19. Évnyitó előadás, körök meghirdetése
- 25. Szociáldemokrácia (Szegő Andrea)
- 26. Konzervativizmus (Köpeczi Béla)

OKTÓBER

- 2. Szociáldemokrácia (G. Márkus György)
- 3. Konzervativizmus (Hardi Péter)
- 9. Szociáldemokrácia (G. Márkus György)
- 10. Konzervativizmus (Csáki György)
- 16. A posztmodern (Becskeházy Attila)
- (17. Bemutatkoznak a másodévesek)
- 24. A baloldal és a rendszerváltás (Földes György)
- 30. Privatizáció (Martonyi János)

NOVEMBER

- 6. Privatizáció (Les Bonnet)
- 7. Tankönyv-viták (Világnézetünk alapjai)
- 13. Privatizáció (Mocsáry József)
- 14. Tankönyv-viták (Vállalati gazdaságtan)
- 20. Kelet-Európa (Pach Zsigmond Pál)
- 21. Tankönyv-viták (Mikroökonómiaj)
- 27. Kelet-Európa (Niederhauser Emil)
- 28. Egalitáriánus liberalizmus (Ludassy Mária)

DECEMBER

- 4. Kelet-Európa (Konrád György)
- (5. Mikulás - a körökre járó elsőéveseknek is!)
- (11. Kollégiumi Gyűlés)

(Ez itt a TERVEZETT program, e lappal együtt kiemelhető, és önállóan is használható. Habár változás nemcsak hogy elképzelhető, de valószínű is. Az előadások HELYE: Ráday u. 43-45, könyvtárterem; időpont: kedd vagy szerda, este 7 óra. A sorozatokról (azonos témában meghirdetett előadás-blokkok) bővebben a 21. oldalon.)

1990. június 9-től 1990. szeptember 3-ig

VI. 14. Megjelenik a Fordulat 6. (megújult) száma. A következő héten naponta 30-40 példány fogy el az egyetemen.

VI. vége. Befejeződik a vizsgaidőszak, a kollégisták kevés kivétellel hazaköltöznek.

VIII. 16-25. Nyári tábor Nagykanizsán (összefoglaló ebben a Fordulatban)

Az őszi program kialakítása

VIII. 28. Tájékoztató a kollégiumról a gólyatáborban (Trautmann László és Andor László)

IX.3. Nyomdába kerül a Fordulat 7. száma

HOSSZÚ, FORRÓ NYÁRI TÁBOR...

(...a város peremén)

(Merre van a nagykanizsai vasútállomás? Természetesen, mint sok más településen, és mint az a bizonyos kórház, a város szélén. Ezt azért sem fogjuk ezután elfelejteni, mert a Társadalomelméleti Kollégium hagyományos nyári táborának résztvevőiként kilenc napon keresztül hallgathattuk itt közelről a sínek "duruzsolását". Ennél koncentráltabb hangerőt manapság csak akkor lehet hallani, ha valakire azt a megtisztelő címet hajtják, hogy "te bolsevik".)

Kik voltak azok a bolsevikok valójában? Mi volt a történelmi bolsevizmus lényege? Ennek megválaszolására kértük fel KRAUSZ TAMÁS történészt, a tábor első előadásán.

Lenin 1903-tól datálja a bolsevizmus születését. Ekkor történt ugyanis szakadás az OSZDMP-n belül a következő kérdésben: ki legyen a forradalmi mozgalom vezetője? A későbbi bolsevikok azt mondták, hogy a munkásosztály, míg a későbbi mensevikek tagadták ezt. A bolsevikok három fő forrásból merítettek eszmerendszerük kiépítéséhez. A marxi nyugat-európai hagyatékbal, az orosz forradalmi tradícióból (anarchizmus, nihilizmus, narodnyikok), valamint az orosz (kelet-európai) valóság újraértelmezéséből az előbbi elméleti tradíciók alapján. Milyen volt ez a valóság? Gyenge nemzeti burzsoázia halovány polgári demokratikus hagyományokkal, valamint merev cári bürokrácia és jókora paraszti elnyomás jellemzi a kor Oroszországát, ahol szinte szükségszerű az antibürokratizmus, az áldozatkészség, a végcél iránti fogékonyság erősödése az egyéneken. Ha elolvassuk az eredeti dokumentumokat, kiderül, a bolsevikok tudták, hogy kockázatos, amit csinálnak. Az első világháború után azonban nem láttak más kiutat az adott helyzetből, mint a forradalmat, amelyet – úgy gondolták, világforradalom kísér. Keynes ezt akkoriban úgy fejezte ki, hogy ha a kapitalizmus struktúrája nem változik meg, elsöprik a szocialista forradalmak.

A 20-as évek elejétől azonban fokozatosan kiszorították a hatalomtól a baloldali ellenzéket, amely a történelmi bolsevizmus továbbviteléért küzdött. 1927-re kizárják és kivégzik többségüket, miközben a pártvezetés elbürokratizálódik, a hatalom a bürokrata elit kezébe kerül, és megszületik a jelszó: "szocializmus egy országban". A személyi diktatúra totálissá válik, melybegy a szimbólumok, a történelmi talaj, a párt elnevezése és a marxizmusra való hivatkozás változatlan, de a rendszer már nem alulról építkezik, nyíltan etatista és bürokratikus: A kérdés már csak az maradt, mikor és milyen technikákkal válik jogilag is tulajdonossá a bürokrácia. A problémát úgy tűnik – az IMF és a Világbank napjainkban látványosan megoldja.

Az előző előadás gondolatmenetét BALOGH ISTVÁN filozófussal (Társadalomtudományi Intézet) ott folytattuk, hogy hová tűnt a baloldal az utóbbi évek változásaiban. Úgy véli, a baloldal nem tűnt el, nem baloldali értékek nélkül zajlik le a fordulat. Hibát követ el szerinte az, aki a marxizmust nélkülözhetetlennek tartja a baloldali mozgalmak alapeszméiből. Az ideális az lenne, ha egyenrangú, baloldali értékek (társadalmi igazságosság, szolidaritás, környezetvédelem, stb.) köré szerveződő mozgalmak akcióegysége lépnének a közös célok eléréseért, ugyanakkor egyik sem törekedne domináns szerepre. Ezért a baloldalhoz sorolja az alternatív év nőmozgalmakat, zöldeket, stb. Bár ezeknek nincs kidolgozott társadalomelméletük, de a fennállót mint rendszert akarják megváltoztatni. Akkor mire valók a társadalomelméletek? Balogh István azt állítja, hogy ezek csupán a mozgalmak önreflexiójához adhatnak Kiindulópontot, illetve a társadalomnak orientációs pontokat nyújthatnak, és nem avatkozhatnak közvetlenül a társadalmi cselekvés folyamatába. Ez az alapvető hibája Marx Feuerbach-téziseinek és Lukács Ontológiájának egyaránt – véli az előadó. A társadalomtudós akkor nem része a társadalomnak? Csak akkor foglalkozhat valaki társadalomelméletekkel, ha előtte tudatosan függetleníti magát az emberi közösségtől? Ez csak akkor oldható meg, ha elérné, hogy rá nem vonatkoznak a társadalom döntései, ami nonszensz.

A következő előadáson JOHN BARZMANN amerikai történésztől megtudtuk, a demokrácia "fellegvárában", az Egyesült Államokban kikre hogyan vonatkoznak ezek a társadalmi döntések. Mint közismert, az 1786-os alkotmány elismerte a polgári szabadságjogokat, a társadalmi önrendelkezés jogát, a nők szabadságjogát, az egyenlő esélyeket, valamint kimondta a rabszolgaság megszüntetését. A XX. század közepéig azonban a feketéknek és a nőknek nem volt szavazati joga, így a demokrácia az első 120 évben a lakosság 50%-ára szűkült. A valóságban sokáig megtagadták a munkások jogait is, ami az 1930-as válságban óriási sztrájkhullámhoz vezetett. Ettől kezdve törvény garantálja a sztrájkjogot és a szakszervezeti jogot. A tisztességes verseny ideológiájához elkezdtek kialakítani a korlátozásmentes esélyegyenlőséget. A jóléti állam felvállalta olyan programok szervezését, amelyek a szegények helyzetének javítását célozták. Látni kell viszont, hogy ezek a demokratikus vívmányok a tömegek nyomása nélkül nem valósulhattak volna meg. Ezt az utóbbi másfél évtizedben az újkonzervativizmus megjelenésének társadalmi háttere, vagyis az apolitikusság eluralkodása fényessé bizonyította.

Milyen tehát a pillanatnyi helyzet? A mai alkotmány rengeteg módosítást tartalmaz az eredetihez képest. A lelkiismereti szabadságjogot megnyírbálták (például minden állami iskolában imával kell kezdeni a napot). Korlátozták az utazás szabadságát. Az USA-ban nem legálisan dolgozók és sok külföldi akkor sem szavazhat, ha már hosszabb ideje él ott. A szegények, feketék, alacsony képzettségűek

szintén nem szavazhatnak, ha nem regisztráltatják magukat. Így az elnökválasztáson a szavazati joggal rendelkezők 45-50%-a, a helyi választásokon 60-70%-a nem vesz részt. A két nagy párt programja különben nagyjából ugyanaz. A váltógazdálkodás is megszűnően van, mivel munkamegosztás alakult ki: az elnöki hivatalt a republikánusok működtetik, míg a kormányzói hivatalok többségét és a kongresszust a demokraták foglalják el: A kisebb pártoknak szántalan korlátozással kell szembenézniük. Kevés a joguk a tömegtájékoztatóban, nem tudnak komoly jelöltet állítani tőkés pénzügyi és eszmei támogatása nélkül. Az elnöki hatalom köre ugyanakkor kibővül a politikai titkosrendőrség feletti rendelkezésnek és háború meghirdetésének jogával.

SZELÉNYI IVÁN szociológus, aki szintén több évet töltött az USA-ban, míg végül hazatelepült, már a magyar társadalom sajátosságait vette szemügyre előadásában. Előbb három pillanatképet vázolt fel a társadalomszerkezetre vonatkozóan. A klasszikus államszocializmust új típusú rendi társadalomként értelmezi, ahol nem a gazdasági teljesítménynek, hanem a politikának van primátusa, emellett a kulturális tőke birtoklása másodlagos. 1980-ban már megfigyelhető egy piacosodási folyamat, mely két kompromisszumon alapult: a központ az értelmiségnek utazási lehetőséget biztosított, valamint a második gazdaság kialakulását nem gátolta szigorúan. Megindult a politikai tőke pénztőkévé konvertálása (lakás, antik bútorok, menedzseri pozíciók megszerzése, stb.), s ma már ez a folyamat leplezetlenül folyik. Ennek ellenére a társadalmi hierarchia magaslatán nem a pénztőssével, hanem a kulturális tőkével rendelkezők helyezkednek el az előadó szerint.

Majd a pártviszonyok kerültek terítékre. A tavaszi magyar választások eredményeit egy nyári reprezentatív kérdőíves vizsgálat adataival összehasonlítva kimutatta, hogy az MDF több szempontból is (korösszetétel; munkajelleg, képzettség) a társadalom átlagaihoz illeszkedik, míg az SZDSZ alulreprezentált például az 50 éven felüliek, a mezőgazdasági és a hagyományos munkásság körében. Elgondolkodtató, hogy a változások mélységének ellenre az első fordulóban a szavazásra jogosultak 35%-a, a második fordulóban 55%-a nem ment el szavazni. A távolmaradók között politikai attitűd szempontjából megtalálhatunk a szélső baltól a szélső jobbig mindenkit. Ugyanakkor kiderült, hogy széles rétegek gondolkodásában együtt élnek a szociális gazdasági és a jobboldali politikai nézetek. Szelényi Iván úgy gondolja, hogy a távolmaradók viszonylag nagy aránya annak is köszönhető, hogy egy párt sem jelenített meg karakteres szociáldemokrata értékeket.

Valószínűleg már mindenki előtt világos, hiszen az Antall-kormány sem tagadja, hogy a privatizációnak nemcsak nyertesei lesznek hanem vesztesei is. A növekvő szegénység, munkanélküliség, létbizonytalanság emberek tömegit készíti biztos támasz keresésére. Ez a helyzet kedvez a vallásos mozgalmak terjedésének, ami kis hazánkban is jól követhető.

A mai "evangelizáció" folyamatának értelmezésére kértük fel SÓLYOM ANTALt, egyetemünk filozófia oktatóját, aki elmondta, hogy ez nem magyar sajátosság. Mivel a kelet-európai válság általános civilizációs válsággal párosul, nálunk koncentráltan jelenik meg az új vallásosság. Miben látja a civilizációs válság lényegét? A világ termelőerői főként a tudományos-technikai forradalmak következtében minőségi változásokon mentek keresztül. Így új feltételek között működnek a régi emberek régi eszméikkel, de az új formákat még nem találták ki. Bár az emberiség felismerte, hogy a nagy világproblémák újabb világháború útján nem megoldhatók, a fegyverek arzenálja még nem csökkent megnyugtató mértékben. Felmérhetetlen mennyiségű szakértelem halmozódott fel egyes szaktudományokban, de a tudósok felelőssége az emberiség fennmaradásában nem tisztázott (pl. gésebészet). Az emberek közötti viszonyok romlottak, új elidegenedettségi reakciók jelennek meg. Szókratésztől Heideggerig és utána azt mondják az egzisztencialisták, elhibáztuk az emberiség fejlődését, ezért forduljunk vissza. Forduljunk vissza a vallásba – tanácsolja az egyház.

Sólyom Antal pozitív értékeknek tartja az alapvető keresztény értékeket, amelyek ezért az államvallás által szétzúzott magyar szellemiség újjászületésében segíthetnének. Viszont a vallási dogmák és a Biblia egyes szövegeiben kimutatható, hogy a teológia alapvetőse intoleráns az ateistákkal szemben, nem kezeli ezeket személyként. A kötelező hitoktatás bevezetésének maghiúsítása ezért volt nagy jelentőségű, bár ez csak az adott erőviszonyoknak volt köszönhető, hasonló kísérletnek lehet, hogy később nem tud ellenállni az ország. Mégis mi volt a kereszténységnek az a lényege, amely az antik világ hanyatlásakor progresszív erővé tette? Nem más, mint a felszabadítás eszménye. Az egyház azonban soha nem favorizált más társadalmi formát, mint a marxizmus. Ma sem teszi ezt, sőt! Éppen ebből fakad a közeli egyházszakadás veszélye, mivel a Vatikánnal szemben a dél-amerikai egyházközösségek ismét a felszabadítás teóriáját kezdik egyre erőteljesebben felvállalni.

(A "nagy" előadások és a szabadidős hangulatjavító foglalkozások mellett számos fakultatív beszélgetést kínált résztvevőinek a tábor: a mikroökonómia ideologikus elemeiről, a nyugat-európai trockista szervezetekről, Lukács György politikai végrendeletéről, az érték- és járadékelméletekről, a tőzsdéről, a konkurenciával kapcsolatos előítéletekről, a neoliberais gazdaságpolitikáról, a demokrácia és a munkaszervezet összefüggéséről. Aki saját hibájából kimaradt mindebből (köztük több tervezett előadó is), az sajnálhatja. Akit mi felejtettünk el értesíteni a tudnivalókról, azt mi sajnáljuk – és ezúton kérünk tőle elnézést. A tanulság (a közeljövőre nézve is): lehet bármilyen magas a színvonal, nemcsak a programot kell megszervezni, hanem a részvételt is. A szerk.)

H. J.

Gáspár Tamás:

Az Európai Betegség

– előtanulmány az európai magatartásformák vizsgálatához –

Diagnózis és bevezetés

Mi történt az Európai Gazdasági Közösséggel? A hatvani években dinamikus erősödő Közösség egészségi állapotában hetvenes évek végére problémák mutatkoztak. A nyolcvanas éve első felében pedig az Egyesült Államokban megkongatták Európa felett a harangot. A magatartás kissé túlzó volt ugyan, de kiderült, hogy betegünk valóban ágynak esett, nem egyszerűen meghűlésről van szó. Mi is történt valójában? Az EGK egyre dinamikusabban növekvő csúcstechnológiai ágakban nem tudott lépést tartani az abszolút élenjárókkal (Japán, USA). A térvesztése egy egyre jobban növekedő technológiai rést és saját piacán is növekvő konkurenciát jelentett. Ugyanakkor fejlődő világ egyes országainak felzárkózása következtében hagyományos iparágait sem tudhatta többé biztonságban. hasonló minőségű, de olcsóbb termékek szintén egyre nagyobb konkurenciát jelentettek az addig biztosan piacra talál EGK-termékeknek. Sajátos harapófogóba került a közösség, és ebből a szorításból kétségbeesve próbál menekülni. Ez a Európai Betegség lényege. Dolgozatomat egy készülő hosszabb tanulmány részének tekintem, éppen ezért nem zárt, és ne önmagáért való munkáról van szó. Nem az a célom, hogy betegségből való felépülés következményeit vizsgáljam, és hogy valamiféle vázlatot adjak az EGK jövőjéről. Célom az, hogy – mint az alcím is mutatja – a nyugat-európai magatartásformák változásának egy motívumát tárjam fel.

Kutatásaimat 1989. december 31-vel tekintem lezártnak (bár van néhány utalás későbbi időpontokra). Úgy érzem, hogy vizsgáladásokba fektetett energia nem volt hasztalan annak ellenére, hogy a vizsgált témában nem született egy teljes egész. Hogy végül is nem lett megválaszolva a gyógy módok értékelésével a beteg jövője, hadd zárjam le ezt dr. Bubónak, a lélekméregtan világhírű professzorának szavaival:

"Ha a beteg terápiád ellenére meggyógyul, abban a véletlen is hibás lehet..."

Első vizit, tünetek

(...)

(A felfedezett tünetek egyértelműen kóros elváltozásra, az EGK térvesztésére utalnak. Külkereskedelmének áruszerkezete és földrajzi szerkezete nem igazodik a legfejlettebb országokéhoz, és általa egyre távolabb kerül a világgazdaság vérkeringésének központjától.)

Laborvizsgálatok

(...)

(A laborvizsgálatok azt mutatják, hogy a versenyképesség általunk vizsgált jellemzői mind a kór elterjedését igazolják és némileg magyarázzák. A teljes magyarázat azonban ezen a szinten – úgy tűnik, – nem adható meg.)

Szövetteni vizsgálatok

Laboratóriumi vizsgálataink, melyek magyarázatot próbáltak találni a tünetek által regisztrált betegségre, bizonyos szintig jutottak csak el. A versenyképesség elemeinek tárgyalása közben számtalanszor gyanakodtunk mélyebben fekvő ellentmondásokra, törvényszerűségekre. Gyakran utaltunk a "világgazdaság megváltozott körülményeire". Kutatásaink azonban azon a szinten nem tették lehetővé, hogy kérdéseinkre, sejtéseinkre választ kapjunk. Ezért fordultunk a szövetteni vizsgálatokhoz remélve, hogy az így feltárt eredmények a laborvizsgálatokkal és a tünetekkel végre egységesebb képet adnak az Európai betegségről.

A "világgazdaság megváltozott körülményei" a második világháború utáni növekedésre, kiegyensúlyozottságra, jóléti gazdaságpolitikára épülő világgazdasági rend megváltozását jelentik. A tényleges átmenetet a hetvenes évek képviselték. A két olajválság a növekedés csökkenő energiaigényére való válaszként robbant ki, és alapjában véve segítette a technológiaigényes növekedés kibontakozását. Az új világgazdasági rend egyik lényeges jellemvonása a termelőerők fejlődésének rendkívül felgyorsult tempója és a termelés szerkezetének átalakulása. Ez jelenti mind az iparról a szolgáltatások szférájára való hangsúlyeltolódást, mind az

iparon belül a csúcstechnológiai ágaknak az ún. válságágazatokkal szembeni elsőbbségét. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos "termelőmunkával" szemben egyre inkább előtérbe kerül a "szellemi erőfeszítés". A technológia intenzitásának növekedésével a hagyományos erőforrásigény is csökken, így a dinamizmus is más forrásokból táplálkozik. Az ötvenes - hatvanas években a munkaerő-ellátottság volt az extenzív növekedés fő tényezője, ami a hetvenes években áthelyeződött az energiaforrásokra. A nyolcvanas években azonban már a technológiai erőforrások hasznosítása és hatásfoka jelenti a dinamizmus forrását. Ugyanígy megváltoztak a fejlett ipari országok komparatív előnyeinek elemei is. Míg a hatvanas évekig az olcsó munkaerő jelentett előnyt (Japán), addig a hetvenes években és a nyolcvanas évek első felében a természeti erőforrásokkal való rendelkezés jelentett előnyösebb helyzetet (Szaúd-Arábia, Kuvait). A nyolcvanas évek második felében azonban azok az országok vallhatják magukat előnyösnek, amelyek a szellemi és fizikai tőke felhasználásában élen járnak. Azaz manapság a magas szintű tőkeállomány, a humán erőforrások és olyan értékek teszik lehetővé a nemzetközi kereskedelemben való helytállást és előnyszerzést, mint az önképzés, takarékoság, szellemi munka ráfordítás. Nem volt haszontalan tehát, hogy a versenyképességet e tényezők alapján jellemeztük, így eredményei is sokkal kézzelfoghatóbbá váltak.

A megváltozott körülményekhez tartozik, hogy megnehezült a korszerű technika megszerzési feltétele. Az átültetési nehézségek, a fejlesztés kockázati költségei előtérbe helyezik az értékesítővel szoros (általában tulajdonjogi) együttműködési formákat. Tipikus eladói piac, és sajnos a Közösség ezen a piacon nem elsősorban eladóként szerepel (legfejlettebb viszonylatban). Az eddig tárgyalt korszerű technikának a hasznosítása egyre költségesebbé teszi a "műszaki egyedüljárást" (még regionális keretek között is) és meglehetősen kockázatos erre fejlődést alapozni. Így aztán érthetőek az ellenérzések a folyamatos védekező mechanizmusokat (befelé fordulás) reflexszerűen alkalmazó EGK ellen. Másfelől a korszerű technika hasznosításának képességét az általános fejlettségi színvonal, az infrastruktúra, a munkaerőállomány jellege illetve az irányítási- és szervezetrendszer határozza meg. Nem véletlen – mint majd látni fogjuk –, hogy a jövő programjai éppen ezeken a pontokon ragadják meg a felgyógyulás lehetőségét. Az új világgazdasági helyzetben tehát a figyelem a szakképzett munkaerőre, az oktatási intézményrendszerre, a kutatólaboratóriumokra, a vállalkozó szellemű pénzügyintézetekre összpontosul és teljesen újfajta gazdaságpolitikát követel meg. A korábbi elosztásközpontú fogyasztásbővítés elhúzása a költségvetési egyensúly felbomlásával járt, és előtérbe

helyezte teljesítmény növelését. Mivel a gazdaság politikai és társadalom-politikai feladatokkal rendkívül túl van terhelve (lásd jóléti állam), a növekedés ütemének erőltetése helyett egy kiigazító-konzolidáló politikára van szükség. Ugyanígy a konjunktúrapolitikát felváltja egy központi struktúrapolitika. Az újfajta gazdaságpolitika rendkívül összetett, csomagtervszerű, így elemeinek összehangolásra van szükségük. A világgazdasági változások azonban eltérően érték az egyes államokat, melyek eltérő problémákkal küszködnek, képességeik, lehetőségeik eltérnek egymástól. Azaz nemzeti szinten a gazdaságpolitikák rendkívül eltérőek, így jóval nehezebb, de méginkább szükséges a nemzetközi összehangolásuk.

A tőkés világgazdaság megváltozása tehát hatással van a tőkés államok gazdasági kapcsolataira is. Számos külgazdasági problémát lehetetlen a tőkekoncentráció és koncentráció által megerősödött monopóliumok eszközeivel megoldani. A legnagyobb monopóliumok sem képesek önmagukban létrehozni egy kellőképpen rugalmas valutarendszert, egységesíteni a nemzeti politikákat. Nem tudja megoldani egyetlen állam sem egyoldalú beavatkozással, sem kétoldalú megállapodásokkal. Azaz úgy tűnik, mindinkább előtérbe kerül a nemzetközi együttműködés szükségessége. A termelés "a gazdasági szféra már túllépte a nemzeti kereteket, a multinacionális társaságok működése ekképpen nem ismer határokat. A technológia (elsősorban szállítás és hírközlés) valamint a politika (liberalizálás) következményeként nemzetköziesedő gazdaságoknak szembe kell nézniük az ébredő versennyel, a komparatív előnyök gyorsabb változásával. Ez azt jelenti, hogy a szerkezeti változások üteme rendkívül felgyorsul, és az alkalmazkodás elmaradása – medikus zsargonunkhoz igazodva – nem tekinthető egyszerű esetnek.

A nemzetek közötti kapcsolatok ma már behálózzák a gazdasági élet minden területét. A globális korra jellemző interdependencia következtében egyetlen ország sem tud olyan lépést tenni, amelynek máshol ne lenne hatása. A kölcsönös függőség azonban együtthalad a globális erőviszonyok megváltozásával. A hegemoniáját veszített Egyesült Államok még néhány kísérletet tett uralmának visszaszerzésére (pl. a Carter- vagy Reagan-kormányzat új hidegháborús politikája), azonban az egységesedő Európa (NSZK központtal) és a fellendülő csendes-óceáni térség (Japánnal a központban) új erőcentrumokat jelentenek és a korábbi világpolitika változását. Úgy gondolom, rendkívüli jelentősége van, hogy a gazdasági rend nemzetközi jellegűvé válása mellett a politikai rend alapvetően nemzeti szinten szerveződik. A XVIII.-XIX. században a problémát megoldotta a politikai rendszernek a gazdasági rendszer földrajzi terjeszkedéséhez illesztése (lásd

pl. gyarmatosítás), ma azonban ez már nem járható út. A gazdaság terjedése határtalan, míg a politika adott határok közt mozog. Azaz egyre- nehezebbé válik az átalakult világ gazdaság erőit beilleszteni a szuverén államok eszméjén alapuló tradicionális politikai intézményekbe. Mindez pedig a tőkés állam szerepének átalakulását is jelenti. Az is világos, hogy az állam aktív működése nélkül ma már nem működik a gazdaság, azaz a teljes liberalizmus eszméje megvalósíthatatlan és káros is. Az állami szabályozás részben a magánmonopol döntések feltételeit próbálja olyan irányba terelni, hogy a piaci mechanizmus fogyatékosai elkerülhetőek legyenek (támogatás, adóelengedés, struktúrapolitikai irányítás), részben értékesítési feltételeket teremtve pótolja a piaci mechanizmust (hadiipar, úrkutatás), részben a versenyképesség növelésével, nemzetek feletti gazdasági tömbök szervezésével javítja a piaci lehetőségeket.

Végeredményben azonban az állammonopólista tendenciák erősödése a tőkés rendszert igyekeznek a tőkés termelési viszonyok keretein túlnőtt termelőerőkhöz igazítani. A tőkés állam külgazdasági szerepének növekedése – melyben a változások fejeződnek ki – az integrációk – így az EGK is – egyik legfontosabb okának és előfeltételének tűnik. A keletkezésétől fogva ellentmondásokat tartalmazó tőkés formáció számára a nemzeti és nemzetközi újratermelés szabályozása egyre nehezebb feladat. Éppen az integráció az, ami ezt megoldani próbálja. A tagállamok az integráció létrehozásakor arra vállalnak kötelezettséget, hogy a válságok elkerülése és a kölcsönös előnyök érdekében megszabadítják korlátaiktól kereskedelmüket, pénzügy- és gazdaságpolitikájukat összehangolják, stb. A profitért bármit megtenni kész tőke (lásd "a pénz beszél, a kutya ugat") számára azonban a teljes alkalmazkodás vagy a "közös érdek" idegen test. (Például a keynesi gazdaságpolitika által is megfogalmazott nemzetközi koordináció szükségessége alól a legexpanzívabb multinacionális vállalatok éppen létrejöttükkel bújtak ki. Avagy ott van a hetvenes évek válságával előretörő neoliberális irányzat, mely a szabad piacokat emlegeti némi nosztalgiával.)

A monopóliumok élénk érdeklődést tanúsítanak olyan integrációs tevékenység iránt, ami a korlátok megszűnését, a külgazdasági expanzió szabadságát célozza. Másfelől azonban minden lehetséges módon ellenállnak azoknak az integrációs intézkedéseknek, amelyek tőlük engedményeket követelnek. Ugyanez az ellentmondás megfigyelhető a tőkés állam esetében is. Az állam nem választható el saját osztályalapjától. Mindazt, amire vállalkozik, a saját legitimitása és a hazai

tőkés ill. monopol vezető réteg érdekében teszi, hogy erősítse annak belső és nemzetközi pozícióit. Innen a nemzetközi kapcsolatok kettős tendenciája – az integráció és dezintegráció. Azaz a tőkés állam egyes esetekben az integrációs folyamat ösztönzője, igyekszik a termelési viszonyok struktúráját hozzáigazítani a termelés és a tőke nemzetköziesedéséből eredő követelményekhez. Máskor fékezi az integrálódást, igyekszik a hatalmat és döntéshozatalt kézben tartani a hazai monopoltőkének érdekeivel összhangban. Kiderült, hogy az integráció legfőbb ellentmondása a magánmonopol és állammonopol ellentétben rejlik. A területileg határtalan magánmonopol integrációval szemben álló regionális állammonopol integrációval visszajutunk a már feltárt, csak nevén nem nevezett szabályozási válsághoz. Arról van szó, hogy a verseny ösztönzése, a piac liberalizálása jelentősen előrehaladt, a szabályozás azonban lemaradt, mivel az intézményrendszer lassabban követi a változásokat. A liberalizált piac önmagában nem baj, hiszen a kölcsönös kereskedelem bővülését, a növekedés emelkedését, a belső struktúrák közeledését, stb., tehát az újratermelés kézbentartásának jobb lehetőségét biztosítja. A baj ott van, hogy az interdependencia növekedése mögött a struktúrapolitika maradt el. Az EGK-n belül az ágazatok, körzetek fejlődési aránytalansága fennmaradt, nőttek a feszültségek a húzóágak és válságágak között. Ugyanis a válságellenes intézkedésektől eltérően a struktúrapolitika csak hosszabb távon és komplexen kidolgozva lehet hatékony, figyelembe véve a versenytársak fejlődési tendenciáit is. Az utóbbi években elindultak ilyen programok, ezek eredményéről beszélni azonban még korai, mérsékelte egyeseket (pl. EUREKA) inkább politikai-demonstratív lépésnek tekintik (lásd Gyógymódok). Rendkívül megnehezíti a dolgot, hogy a tagállamok a nemzeti érdekeket sokkal jobban szem előtt tartják; és nem vállalják, hogy az újratermelésbe vele beavatkozás lehetőségét átruházzák a Közösségre.

Tehát az integráció eredeti céljaival és lehetőségeivel ellentétben éppen az teszi problematikussá a felzárkózást, hogy nemzeti érdekeiket követve a tagállamok megfelelnek kötelezettségvállalásaikról; noha ennek környezetét (a Közös Piacot) már kialakították. Úgy tűnik kezd összeállni a kép, azonban még egy motívum hiányzik. A jóléti államról van szó. A kapitalizmusban a felhalmozás és a rendszer legitimitása között ellentét feszül. Ahhoz, hogy a tőkés állam megőrizze a tömegek lojalitását, ki kellett terjesztenie tevékenységét. Ez pedig csak a nem produktív szociális kiadások révén volt lehetséges. ("De szeretnék NSZK-ban munkanélküli lenni" hallani itthon gyakran.) Nyugat-Európa (ellentétben Japánnal) a történelmileg kialakult szervezett munkásmozgalom hazája,

ami azt jelenti, hogy ezekben az országokban az állami beavatkozás mértéke spirálszerűen fokozódik – vagy erősödnek a társadalmi feszültségek (lásd pl. Thatcher neokonzervatív politikája nyomán). Azaz az egyszer már intézményesített adott szintű fogyasztás a tömegek lojalitásának elvesztése nélkül aligha szorítható vissza. Ez pedig inflációs nyomással járó túlkereslethez, illetve minden irányú választói nyomás formájában jelentkező kormányzati válsághoz vezet. Az állandósuló kormánycserék pedig megnehezítik az egységes közösségi politika kialakítását, és ez nehezíti a felgyógyulást. Másfelől a hetvenes években a növekedés, megtorpanásával veszélybe került a második világháborút követően kialakult szociáldemokrata kompromisszum. Az állam amúgy sem alacsony terhei tovább nőttek és differenciálódtak. Megvan tehát az a pont, ami megmagyarázza a laborvizsgálatok alatt észlelt kedvezőtlen arányát a fogyasztásnak és beruházásnak, a munkabérek átlagosnál nagyobb arányú növekedését, a munkaidő átlagnál nagyobb arányú csökkenését! Ugyanakkor ne felejtsük el, hogy infrastrukturális funkciói által a jóléti állam bár növelheti versenyképességét, mégis inkább tekinthetők a jóléti kiadások a magas versenyképesség prémiumának, mint fordítva. Hiszen a kiadások a fogyasztás elemei, így a magas termelékenység és a jó minőség az, ami a piacon megadja a fedezetét. Természetesen komoly feszültségek forrása, hogy mi a jóléti kiadások finanszírozási forrása. Ha a fogyasztás, akkor nőhetnek a társadalmi feszültségek, veszélybe kerülhet a legitimitáció. Ha a felhalmozás, úgy a versenyképesség láthatja kárát.

Összességében komoly dilemmák elé került a Közösség. Mindenekelőtt azzal, hogy mit választ prioritásul az integráció-dezintegráció alapján: a műszaki felzárkózást, vagy a regionális egységesülést. Valószínűleg a kérdés azért nem vagylagos, de mindenesetre nehezítik az eltérő abszorpciók képességei és műszaki fejlesztési igények. Kérdés, hogy belső piac vagy nemzetközi versenyképesség. Vajon le tudja-e győzni régi reflexeit és túl tud-e lépni a "túlnyitás vagy erőd" szélsőségében? Mindenesetre úgy tűnik a legkomolyabb dilemmát a versenyképesség és szociális biztonság közti választás illetve arány jelenti. Ha csak a versenyképességet választja, legitimitációját veszítheti. Ha csak a szociális biztonságot, az Európa búcsúját jelenti.

Úgy gondolom, végül is sikerült elérnünk célunkat a szövettani vizsgálatokkal és összeállt az a kép, ami nagyjából magyarázatot ad az Európai Betegségre. Javaslom, hogy a mikroszkóptól elfáradt szemünket pihentessük kicsit a gyógymódokat és kezeléseket tárgyaló – kicsit könnyebb – fejezettel!

Gyógymódok és kezelések

Eddig betegünket elsősorban a kór terjedése és súlyossága alapján vizsgáltuk. Az orvostudomány azonban nem ült tétlenül, a jelenségek felett. Az EGK folyamatosan tett és tesz erőfeszítéseket felgyógyulása érdekében. A konzíliumnak most az a célja, hogy megismerje az eddig történt gyógyítási kísérleteket, és némiképp értékelje azokat.

A mindig újabb és nehezebb problémák kihívására az EGK erőforrásainak bővítésével próbált meg válaszolni. Ez alapvetően két formában volt lehetséges: Egyrészt újabb és újabb külső erőforrások bevonása, (kibővülések), másrészt a belső erőforrások súlypontjának megváltoztatása illetve az erőforrások korszerűsítése (a már tárgyalt emberi tényezők; tőkeképzés). Természetesen ezek a módok nem egymástól függetlenül és nem egymás mellett valósultak meg. Mégis a hetvenes évekre és a nyolcvanas évek első felére elsősorban a külső források bevonása volt a jellemző, ezért a gyógymódokat a prioritások alapján, külön szeretném kezelni.

Az elmúlt évtized közepéig jellemző külső erőforrás-bevonás a horizontális kibővülésekkel valósult meg. Az újabb és újabb országok csatlakozásával sikerült ugyan túllépni egyes akadályokon, az erőforrások kimerülése azonban hamar ment, és számolni kellett jó néhány káros mellékhatással is.

Jól jelzi az EGK helyzetének korai változását a brit csatlakozás körüli huzavona. A saját elképzeléseit szem előtt tartó Anglia már 1961-ben szeretett volna csatlakozni a Közösséghez, mely azonban a francia vétó miatt nem valósulhatott meg. A hetvenes évek elejéig azonban sok minden történt. Kezdett érzékelhetővé válni az addig lendületesen fejlődő Közösség dinamizmusának megtörése, komollyá kezdtek válni a mezőgazdasági politika hiányosságai, és egyre inkább előtérbe került a nyomasztó amerikai felügyelettel való függetlenedés igénye. Erre az időre már az ipari kiviteli problémákkal, a nemzetközösség bomlásával küszködő Anglia is engedett, így 1973-ban Dániával és Írországgal együtt megtörtént a Hatok kibővülése Kilencekké. Az EGK nyert ezzel a kibővüléssel, hiszen jóval több fogyasztó lépett be, mint termelő, így a túltermelés okozta problémák enyhültek. A brit gazdasági potenciál megnövelte az EGK jelentőségét, és az USA-val szemben is biztosabban léphettek fel.

Az első olajárrobbanás okozta problémák kivédéséhez még rendelkezett tartalékokkal –mint láttuk –, a második sokkot azonban nem tudta kiheverni. Erre a kihívásra újabb kibővüléssel

válaszolt, ami az 1981-es görög illetve az 1986-os ibériai (spanyol, portugál) csatlakozással valósult meg. Az országok szempontjából igen lényeges lépés volt ez, hiszen lehetőséget kaptak arra, hogy gazdaságukat modernizálják, növekedésüket meggyorsítsák. Másik oldalról viszont függőségük is megnőtt és egy fejlett térség perifériájára kerültek. A görög csatlakozás jelentősen megnövelte az EGK felvevőpiacait, hiszen 131.957 négyzetkilométerrel (8%) és több mint 9 millió lakossal (4%) nőttek a Kilencek. Kedvező volt a Közösség számára a görög mezőgazdaság komplementer jellege, ami módosította némileg az agrárrendtartást (lásd pl. magyar húsexport kiszorulása). Igaz másrészt az is, hogy Görögországgal egy korlátozott versenyképességű kis- és középüzemű struktúrát kapcsolt magához a közösség, bár éppen emiatt nem kellett tartaniuk komoly konkurenciától. Közel sem ilyen egyértelmű azonban a portugál illetve spanyol csatlakozás. Egyik oldalról igaz, hogy egy egységesebb fogyasztói piac jött létre, hiszen a Közösség területe 36%-kal (596.854 négyzetkilométer), lakossága 17%-kal (48.480 ezer fő) nőtt. Emellett nőtt az EGK szerepe a világkereskedelemben, és mivel a két társult ország legfőbb export-importpiacai is a Közösségben voltak, ez a munkamegosztás bővülését is jelenti. Van azonban egy másik oldala is a kérdésnek. Az első kibővülés során olyan országok váltak az EGK tagjává, amelyek gazdasági fejlettsége, struktúrája, gazdaságtörténeti múltja hasonló volt a Hatokéhoz. A tizenkettőre bővülésnél azonban nem ez történt. A dél-európai gazdaságok színvonala jóval szerényebb, struktúrájuk jelentősen eltér a magtól. A mezőgazdaság tekintetében kifejezetten súlyosbodtak a problémák. Sokkal több termelő került be, mint fogyasztó, így a túltermelési válságok felerősödtek. Másrészt az agrártermelőknek újabb komoly konkurenciával kellett szembenéznük, tekintve, hogy a komplementer termékek mellett igen sok konkurens cikk van.

Mindezek következtében felerősödtek a Közösség strukturális problémái, és megjelent az Észak-Dél probléma is. Gyanítható, hogy az ibériai kibővülés sokkal inkább politikai lépés volt, mint gazdasági. A NATO dél-európai szárnyának megerősítése a földközi tengeri térség biztonságát szolgálja a tőkés polgári demokráciák segítségével. Másrészt a megerősített déli pozícióknak hídszerepet szántak Afrika felé főleg Portugália segítségével, illetve Latin-Amerika felé spanyol segítséggel.

Összességében megállapítható, hogy a horizontális kibővülés haszna csökkenő mértékű volt és rendkívül ellentmondásos jelenség. Az újabb és újabb kibővülések "megemésztése" csak úgy volt lehetséges, hogy a Hatok közötti eltérések is megnöttek: Ez pedig maga a Közösség ellen hat, tekintve, hogy egy jól működő, egészséges integráció egyik alapfeltétele a fejlettség, struktúra hasonlósága, a gazdaságok homogenitása. A külső

erőforrás-bevonás erőtétése kifejezetten megerősítette a strukturális problémákkal küszködő szárnyat, ez pedig szükségszerűen növelte a közösségi intervencionalizmust, protekcionista politikát. A folyamatos bővülés veszélyezteti az egészséges működéshez szükséges egészséges méret nagyságot. A növekvő belső érdekellentétek akár integráción belüli "klikkesedéshez" is vezethetnek, az érdekegyeztetés nehézségei pedig előtérbe helyezik a bürokratikus megoldásokat. Úgy tűnik, a problémák külső erőforrás-bevonással történő megoldási kísérlet nem tett jót az eredendően kitűzött célok megvalósítási lehetőségeinek, és "cinkostársnak" tekinthető a kár elterjedésében.

Ezt azonban az EGK szakemberei is észrevették, és a nyolcvanas években végre előtérbe került az integrációs program gyakorlati minőségi továbbfejlesztése, és egy közös, piaci alapon nyugvó egységes európai gazdasági térség létrehozása. A programról, az ún. Fehér Könyvről, mely tartalmazza a problémákat, tennivalókat s szükséges intézkedéseket, és az Egységes Európai Okmányról, mely az intézményrendszer mechanizmusának korszerűsítését, a Római Szerződés módosítását fogalmazza meg, bőséges irodalom található, így ennek tárgyalásától az olvasó szíves engedelmével eltekintek. Kitérnék azonban néhány mondat erejéig az ún. Cecchini-jelentésre, mely az egységes belső piac várható előnyeit, következményeit fogalmazza meg néhány vastag kötetben. Az elemzés szerint az egymás közötti kereskedelmi akadályok felszámolásából származó megtakarítások mintegy 13-25 mrd ECU-t jelentene, de figyelembe veszi az egyes nemzeti piacokra való bejutás akadályainak felszámolásából illetve a versenyből származó előnyöket is. Úgy becsülik, hogy a fogyasztói árak növekedése mintegy 6%-kal mérséklődik és 2-5 millió új munkahely teremtése válik lehetővé hosszú távon. A program erősíti a közösségen belüli koordinációt, és felgyorsítja a tőkekoncentráció folyamatát, azonban felszínre hozza az EGK költségvetési, regionális, strukturális problémáit is. Éppen ezért folyamatosan hangsúlyt helyeznek a kutatási programokra. A közösségi szintű kutatások a közös költségvetésre és K+F politikára épülnek. A nukleáris energetikai kutatásokra koncentráció EUROATOM-ra fordított összege háromszorosára nőtt a nyolcvanas évek legeleje óta, és iránya is az energetikáról folyamatosan a versenyképesség felé módosul. A költségvetésből több mint két milliárd ECU-val részesedő ESPRIT a pénz nagyrészt az információtechnikára fordítja, a RICE program pedig mintegy 800 millió ECU-t költ a telekommunikációs kutatásokra illetve 500 milliót a gyártási technológiák kifejlesztésére. Szorosan kapcsolódik ezekhez a BRITE, amely alapkutatásokkal foglalkozik.

Közös, de vállalati szintű program az EUREKA (European Research Coordination Agency), mely termékfejlesztéssel,

értékesítéssel kapcsolatos kutatásokkal foglalkozik. Általában kormányzati kezdeményezésű és támogatású, de célja a technológiai függetlenség: Hannoveri elvi nyilatkozatában leszögezi, hogy célja a vállalati kutatóintézetek munkájának erősítése, és azok polgári célra való felhasználása. Áttörést igazán csak a nyolcvanas évek végén ért el.

Említésre méltóak a vállalatok közötti kapcsolatok, mint pl. a Siemens és a svéd Ericsson autótelefon-rendszert fejlesztő közös programja. Ezeknek a kapcsolatoknak azonban van egy óriási hiányossága: a tengerentúli vállalatok kizárása. Ez komoly hátrányokat jelent, hiszen a csúcstechnológia áramlása – mint láttuk – a működőtőke áramlással kapcsolódik össze. Azaz bármiféle regionális technológiapolitika regionálisan egyeztetett tőkepolitikát is igényelne'. Ilyen azonban nincs. Így egyrészt a csúcstechnológia beáramlásának komoly akadályai vannak – éppen a kívánatossal ellentétben. Másrészt a törekvések ellenére a K+F elenyésző rész marad a tagállamok költségvetéséhez viszonyított összes K+F ráfordításához képest. Ebből pedig az következik, hogy az EUREKA még mindig rendkívül kis összegeket kap és tisztázatlansága folytán inkább politikai-demonstratív lépés, mint a csúcstechnológiát lényegesen befolyásoló program. Mindez pedig azt jelenti, hogy a nemzeti keretekben történő erőfeszítések – mint például az egyre jelentősebb kockázati tőke csúcstechnológiai ágakba nyomulása vagy az oktatás-korszerűsítés – sokkal inkább előnyben vannak, mint a közösségi szintűek. Természetesen naivítás volna azt hinni, hogy az egységesülni kívánó Európa az ízlések és a történelmileg kialakult gazdaságpolitikák, iparpolitikák egységesülését is jelentené, de erre nincs is szükség. A nemzetek feletti gazdaságpolitikának és programoknak kiegészíteni, nem pedig helyettesíteni kell a nemzetieket. Azaz ahhoz, hogy az egyes országok kormányai által kezdeményezett – és nyilván preferált – gazdaságpolitikák sikeresek legyenek, az ezek összehangolására képes nemzetek feletti politikára van szükség.

Összességében az állapítható meg, hogy a betegségre alkalmazott-gyógymódok és kezelések hatására betegünk közel sem tekinthető egészségesnek jelen pillanatban, és a kezelésnek van jó néhány mellékhatása is. Gazdaságpolitikai prioritásban komoly dilemma elé került az EGK. A minőségi fejlődés és a felduzzadt Közösség tevékenységének összehangolása, a Tizenkettek szorosabbá tételének igénye nem megy következetesen együtt. Kiderült, hogy a belső piaci egység létrehozásának folyamata közel sem olyan egyértelműen segíti a versenyképességet, mint ahogy az korábban tűnt. Az előbbire tett erőfeszítésekkel éppen az utóbbiból veszít. Úgy tűnik tehát, hogy a kezelések eredménye közel sem lesz egyértelmű, pláne, ha figyelembe vesszük, hogy a programnak nincs szociális dimenziója, ami pedig komoly

konfliktusokat eredményezhet. Arra sincsenek biztosítékok, hogy a korábban említett új munkahelyek éppen a szolgáltatási szférában és a versenyképesség szempontjából fontos területeken valósulnak meg.

A kérdés tehát itt nyitva marad, ami nem baj, hiszen nem ennek a megválaszolása volt a kitűzött céli másrészt nálam sokkal képzettebb szakemberek sem tudják rá a pontos választ. Ezért hadd fejezzem be ezt a fejezetet bármiféle előítélet nélkül, de némi iróniával idézve dr. Bubó híres Kondor kórboncnok-professzorának szavait, miszerint: "Sok esetben már az is számottevő eredmény, hogy legalább az orvos életben marad..."

Második vizit és a beteg állapota

(...)

Első ránézésre kiderül, hogy az EGK legfőbb kereskedelmi partnerei továbbra is az EFTA országok. A nyolcvanas évek végén az EFTA országok külkereskedelmüknek mintegy 50%-át bonyolítják az EGK-val, s ez utóbbi külkereskedelmében 25%-kal részesedik. A kapcsolataik rendkívül szorosak és igen szerteágazóak. Sajátos kettős aszimmetriát fedezhetünk fel: az EFTA az EGK egyik legjelentősebb aktívum-termelője, exportjuk folyamatosan meghaladja a térségből származó importot. Ugyanakkor az EFTA számára fontosabbnak tűnik ez-a kapcsolat, hiszen a terveken szereplő egységesítésből (szabványok, adók, gazdaságpolitika, infrastruktúra) való kimaradás jelentős többletköltségekkel járhat a jövőben. A betegség súlyosbodásával, a térvészítés növekedésével az EGK prioritása is nyugat-európai nagyterg gazdaság, így az EGK-EFTA kapcsolatok bővülése felé fordult. Összességében tehát továbbra is (és egyre inkább) tekinthetők az EFTA-országok a szorosán EGK-hoz tartozó "parkolóhelynek".

A második érdekes pont az Egyesült államok. Az egyik legfőbb konkurens piacán elért ugrásszerű exportnövekedés kedvező jelnek tűnik és rendkívüli a jelentősége a nyolcvanas évek második felére elért kereskedelmimérleg-aktívumban. Az import 1970 óta történt nagyfokú esése majd stagnálása viszont sajátos fordulatot jelent a két térség viszonyában. Az USA komoly erőfeszítéseket tett, hogy az EGK létrejöttén, illetve hogy a kialakuló szabad piacbál minél nagyobb hasznot húzzon. A hetvenes években azonban egyre inkább vetélytársakká kezdtek válni, és növekedtek az ellentétek a kapcsolataikban és a globális nézeteikben. Ennek a folyamatnak lett a végeredménye az ún. "atlanti szakadás" (az USA és Nyugat-Európa bizonyos értelmű

szakítása, a nyugat-nyugat ellentét kiéleződése). Ennek következő tényezői voltak. A globális kor kialakulásával az USA alól fokozatosan kicsúszott a talaj (lásd például a pénzügy rendszer összeomlását), és ő mindent megtett, hogy hegemóniáját visszaszerezze. A "globális küldetéstudat" azonban elsősorban nyugat-európai országok számlájára kívánt megvalósulni (lásd fegyverkezés), és ez a gyámkodás Nyugat-Európának egyre terhesebbé vált. Másrészt az Egyesült Államokban végbement súlyponteltolódás a dinamikus ágazatokat képviselő dél-nyugati államok felé. Az itteni tőkés gazdasági érdek és mentalitás kevésbé Európa-centrikus. Tetejébe az angol csatlakozás EGK-hoz súlyosan érintette Kanadát, Ausztráliát, Új-Zélandot, és mint az USA legfőbb partnerei, ezen országok is a kialakuló központ, a csendes-óceáni térség felé fordultak.

A betegség elterjedésével az EGK-ban felmerült az igény a tagállamok kapcsolatainak szorosabbá tételére. Mind ehhez, mind magához az integrációhoz hatékony működéséhez szükség volt és van egy taszítópontra, ami egymáshoz szorítja a tagokat. Ez a taszítópont pedig az Egyesült Államok. A hatalmi viszony diverzifikálódásával, a világgazdaság átalakulásával ma nincs egyértelmű megfeleltetés a gazdasági-politikai-katonai rendszerek között. Ezért a katonai eszközök alkalmazása korlátozódik, és egyre inkább előtérbe kerül a gazdasági fejlődés. Az amerikai gyámkodásért és a fegyverkezésért súlyos árat fizetett Nyugat-Európa versenyképességében és keleti kapcsolataiban. Az óriási hadi kiadások ugyanis komoly erőforrásokat vontak el a struktúra átalakításától. Másrészt mikroelektronikához szükséges katonai fejlesztés és úrkutatás jórészt hiányzik, avagy elzártsága miatt nem tud átszivárogni polgári szektorba.

A hidegháború a keleti kapcsolatokat is befagyasztotta, aminek pedig a térvesztés miatt egyre nagyobb jelentősége van. A Szovjetunió és Kelet-Európa földrajzi adottságai, nyersanyag- és energiakészletei, óriási kereslete (melynek "fizetőképes" jelzőjével még problémák vannak) és lassan megnyíló piacai rendkívüli lehetőséget jelentenek az EGK válságágazatai és felfutó dinamikus iparágai számára. A befektetésekkel azonban még óvatosan bánnak, hiszen a politikai bizonytalanság, a konvertibilitáshiány, az infrastruktúra minősége, a vállalkozói szellem és a lassú megtérülési idő nem kedvez az amúgy is szegényes tőke profitkilátásainak. Mindezt jól jelzi a kereskedelem alacsony szintje és lassú ütemű bővülése. A potenciális piac miatti "függőség" ellenére a kelet-nyugati kapcsolatok rendkívül aszimmetrikusak. Hiszen a hiánygazdaság miatt a nyugati import létfontosságú, másrészt a hetvenes évek technologiaimportra épített beruházásai szükségessé teszik az anyagok, félkész termékek folyamatos utánpótlását. A táguló műszaki rés és adottság csak növeli az aszimmetriát, mely

legfeljebb a Szovjetunió esetében enyhébb. A szovjet fűtőanyagszállítások kevésbé nyugatiimport-igényes beruházásai mérséklék az aszimmetriát, csakúgy, mint élelmiszerimportja, hiszen jelentős vevő egy túlkínálattal rendelkező piacon. Ennek a viszonylagos szimmetriának igen nagy jelentősége van az EGK számára, betegségéből való felgyógyulása szempontjából. Ugyanis figyelembe kell vennie a Szovjetunió szempontjait, amelyek pedig közel sem egyértelműek. A csendes-óceáni térség fejlődése nagy kihívás, és nem mindegy, hogy ez az (egyelőre) óriási ország hogyan válaszol majd. A csendes-óceáni térség felé fordulás (mely lényegesen közelebb is van) esetén az EGK igen nagy hátrányba kerülhet Japánnal szemben, ami pedig a jelenlegi egészségi állapotát tekintve nem kedvező. Jelenleg lépéselőnyben van azonban, mert politikai kapcsolatai tisztáztak a Szovjetunióval – Japánnal ellentétben, akinek vannak még politikai nézeteltérései e hatalmas országgal. Másrészt figyelembe kell venni, hogy az EFTA "szimpátiája" nagyobb, hiszen közös politikával, protekcionista lépésekkel sem korlátozzák olyan mértékben a kelet-európai országok nyugati kereskedelmét.

Végeredményben a Közös Piac kelet-európai politikájának változását jelzi az 1988. június 25-én aláírt közös nyilatkozat az EGK és a KGST között. Az igen szerény politikai dokumentum igen jelentős lépés is egyben. A három szinten zajló közeledési folyamat (országok között, EGK – egyes keleti országok, EGK – KGST) közül ugyanis a két szervezet relációjában eddig nem sikerült előrelépést tenni – még az elismerésig sem. A kapcsolatfelvétel szintén "lépéselőny" jellegű volt. Ugyanis a dokumentum szerénysége (elismerés, előrejelzések, statisztikák, stb.) jelzi, hogy az EGK még mindig nem akar kompromisszumot kelet felé. Érthető is, hiszen az USA-val való feszült viszony mellett nem akar két tűz közé kerülni. A helyzeten javít a kelet-európai demokratizálódási folyamat, ám ennek végeredménye még igen kétséges. Mindenesetre érthető az ázsiai és latin-amerikai országok aggodalma az EGK kelet-európa felé fordulásától, hiszen így a támogatások és a befektetések egy része átcsoportosul, és a térség könnyen versenytárrsá válhat. Alátámasztja ezt az a tény, hogy a nyújtandó segélyek tervezett összege 1990-re 500 millió, 1991-re 850 millió, 1992-re 1 milliárd ECU. Ez a segély azonban közel sem jótékony jellegű, hanem komoly gazdasági megfontolások alapján született, és alapvetően a felgyógyulást szolgálja. Ugyanis ahhoz, hogy a Közös Piac termékei piacra találjanak, kell valaki, aki meg is tudja azokat venni. Azaz megfelelő fizetőképes kereslet kialakításához ezeket a gazdaságokat talpra kell állítani.

Ezek az átalakulások azonban igen figyelemre méltó változásokhoz vezettek az EGK-n belüli érdek- és erőviszonyokban. Németország egy rendkívül szétszabdalt, de

iparilag intelligens államként érte meg a századfordulót. Mire azonban felzárkózott, az élenjárt kapitalista országok felosztották a világot. Erre gazdaságilag versenyképességének fokozásával, politikailag agresszivitással válaszolt. Azonban ez ma sincs másképpen. Az NSZK a legfejlettebb országok köz küzdötte fel magát, és nem véletlen, hogy a kelet-európai átalakulások során előkerült a német egyesítés kérdése. Egy egységes Németországgal Közép-Európában egy új erőközpont alakul ki körülötte az európai országokkal. Itt egy új világrend születéséről van szó, és nem véletlen, hogy a kérdés megoldása második világháború győztes szövetséges hatalmainak és Lengyelországnak a bevonásával kell hogy megszülessen. Az EGK-n belüli erőviszonyok is még szimmetrikusabbak lesznek. A egységes Németország pozíciói lényegesen javulnak, és számottevő lépéselőnybe kerül Kelet-Európát illetően. Ez is volt a szándékuk. Jól jellemzik ezt az erőfeszítést Vajda János gondolatai: "A bismarcki diplomácia, mármint Genscheré, hasznot húz a politikai úrból, amelyet Nyugat-Európában 1989. november 9-én a fal látványos megnyitása előidézett. A Tizenegyek biztosítékokat fognak kérni, s Genscher nem fog biztosítékokkal fukarkodni. Ő és Kohl jól tudják, hogy az EK-nak sohasem volt közös politikája, következésképp kelet-európai politikája sem."

Jogos aggodalommal tölti el Angliát, hogy az NSZK számára az egységesítés most mindennél fontosabb, hiszen az ő ipara gazdaságtörténetileg komoly lemaradásokkal rendelkezik, és egyáltalán nem mindegy számára, hogy milyen alapon valósul meg az egységes Európa. A kisebb országok az EGK "mögül" lövöldöznek, aggódva, hogy még jobban megnövekednek az ellentétek az USA-val, amire semmi szükség. Az EGK országaiban azonban működnek azok a több évszázados reflexek, amelyektől a Közösség megerősödését várják: "külbirtokok" szerzése. Érthető tehát az EGK partnerválasztási elveinek módosulása távol-keleti térséggel való kapcsolat erősödése, Kelet-Európa iránti érdeklődése a mediterrán, afrikai, közel-keleti térségek rovására.

X X X

(Gáspár Tamás negyedéves, külgazdasági szakos hallgató, a Társadalomelméleti Kollégiumhoz közel álló személyiség. Dolgozata, melynek részleteit itt közöltük, az 1990. évi Tudományos Diákköri Konferencia Világgazdaságtan szekcióján első díjat nyert. Elolvasása hasznos lehet mindazok számára, akik az "Európa-hoz való felzárkózás" időszakában egy realisztikus, nem idealizált, problémáktól nem mentesített képet kívánnak kapni az Európai Közösségről.)

A LÉNYEG	1981-1991 vagy 1981- ?	2
MEGHÍVÓ	Címek, körvezetők, tematikák	3
	Sorozatok	21
	Eseménynaptár	22
ELHANGZOTT	Szemet szemért, fejet fejadóért!	8
	Hosszú, forró nyári tábor	25
MŰHELY	Gáspár Tamás: Az Európai Betegség	29
KÖNYVEKRŐL	Kornai János: Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében	13
	Körösényi András: Liberális vagy konzervatív korszakváltás	15
	Gábor R. István - Kővári György: Beválthatók-e a bérreform ígéretei?	18
KRÓNIKA	1990. június 9-től 1990. szeptember 3-ig	24

7. FORDULAT

A BKE Társadslomelméleti Kollégiumának kiadványa

Készült: 1990. szeptemberében

a BKE házi sokszorosítójában

300 példányban

A címlapot Lőrincz Attila tervezte

Felelős szerkesztő: Andor László

Felelős kiadó: Szalai Zoltán

90 /504